

ACADEMIA DE POLIȚIE „ȘTEFAN CEL MARE”
ASOCIAȚIA TINERILOR JURISTI CERCETĂTORI

IGOR URSAN

PRINCIPALELE SCOLI SI CURENTE DE DREPT
ÎN GÎNDIREA JURIDICĂ

Chișinău 1998

CZU 340.12(072.8) U84

Aprobat și recomandat în calitate de material didactic de
Consiliul didactico-științific al Academiei de Poliție „Ștefan cel Mare”

Recenzenți: dr.conf.univ. Valeriu Bujor

dr.conf.univ. Boris Negru

ISBN 9975-9549-2-8 © Igor Ursan

CUPRINS

Introducere	5 - 6
I. Școala dreptului natural	7- 31
1. Socrate	7
2. Platon	8 - 10
3. Aristotel	10 - 13
Școala stoică și epicuriană	13 - 14
4. Cicero	14- 15
5. Augustin	16
6. Toma din Aquino	16 - 19
7. Hugo Grotius	19 - 20
8. Thomas Hobbes	20 - 22
9. Benedict Spinoza	22 - 23
10. John Locke	23 - 24
11. Charles-Louis Secondat de Montesquieu	25 - 27
12. Jean-Jacques Rousseau	28 - 31
II. Școala istorică a dreptului	32 - 40
1. Gustav Hugo	32 - 33
2. Friedrich Karl von Savigny	34
3. Friedrich Puchta	34
4. Georg Wilgem Friedrich Hegel	35 - 40

III.	Școala raționalistă a dreptului	41 - 44
	Immanuel Kant	41- 44
IV.	Școala realistă a dreptului	45- 48
	Rudolf von Ihering	45 - 48
V.	Școala sociologică sau pozitivistă a dreptului	49 - 50
	1. Auguste Comte	49
	2. Leon Duguit	50
VI.	Teoria materialistă a dreptului	51 - 55
	Karl Marx	51 -55
VII.	Teoria normativistă a dreptului	56 - 60
	1. Rudolf Stammler	56 - 58
	2. Hans Kelsens	59
VIII.	Teoria psihologică a dreptului	61 - 62
	L.I. Petrasycski	61 - 62
IX.	Școala existentialismului juridic	63- 64

1. Martin Heidegger63 - 64
2. Jean-Paul Sartre63 - 64

Mic dicționar de nume de personalități 65 - 69

Bibliografie selectivă70 -71

INTRODUCERE

Dreptul, ca obiect al cunoașterii, în întreaga sa complexitate, reprezintă una din cele mai esențiale direcții ale gândirii umane ce a evoluat de-a lungul istoriei. Preocupările sale au avut întotdeauna ca scop dezvoltarea sensului profund al ideilor de drept, libertate, adevăr, idei, care în ansamblu reprezintă realitatea, ordinea, dreptatea socială, etc.

Pătrunderea intelectului pe toate planurile cunoașterii a invocat un obiectiv de studiu al dreptului atât în domeniile filosofiei, sociologiei, științei politice, cât și în cel juridic. Acest interes, de comun efort, reflectă în mod obiectiv importanța cunoașterii dreptului în toate domeniile de activitate umană, deoarece orice activitate are ca punct de reper ideea de drept, iar de aceasta depinde nu numai progresul unui stat, dar și al întregii omeniri.

Pentru a justifica cele afirmate, vom face trimitere la unul din cele mai incontestabile argumente - la evoluția istorică a statelor. În aceeași ordine de idei, subliniem că evoluția istorică a oricărui stat reprezintă indicele de bază după care putem judeca despre importanța dreptului și a rolului pe care îl are în dezvoltarea socială.

Istoria a înregistrat cazuri de prăbușire a statelor prospere din cauza propriilor manifestări injuste, ceea ce confirmă afirmația că un stat inechitabil își găsește pînă la urmă, în mod obiectiv, propria pieire. Această idee adevărată există existența unor legități obiective ce nu pot fi în nici un caz înlăturate, modificate sau negate, fiindcă orice manifestare, în sens contrar, duce la o confruntare a omenirii cu diverse consecințe nefaste.

Dreptul, ca fenomen caracteristic unui nivel superior de organizare a societății, constituie expresia evolutivă a acestor legități obiective de manifestare a dreptului și, în deosebi, a esenței sale universale, reprezintă unul din obiectivele de bază, specifice domeniului filosofiei dreptului.

Știința juridică, ca formă a dreptului, propune o cercetare a lui prin prisma unui anumit timp și spațiu de manifestare. Ea are menirea să cerceteze, prin întregul său

arsenal metodologic, dreptul existent într-o anumită perioadă istorică, în scopul descoperirii metodelor și căilor de apropiere de universalitate. Remarcăm că atât universalitatea, cât și particularitatea dreptului sînt laturi inseparabile ale aceluiași fenomen.

Prezenta lucrare, ca o descriere succintă a unor din cele mai importante școli și curente juridice din domeniile științei juridice, filosofiei dreptului și sociologiei juridice, are ca scop de a pune temelia unui studiu aprofundat care să fie util nu numai studenților, dar și tuturor celor care aspiră să aibă cunoștințe profunde despre drept. Cunoașterea dreptului presupune o cale anevoioasă de studiu, ca expresie a propriei cunoașteri, deoarece soarta spiritului uman este determinată de forțe pe care omul le poate stăpîni doar datorită desăvîrșirii sale spirituale.

Sperăm că lucrarea va suscita curiozitatea și dorința de a cunoaște misterul dreptului în tot cuprinsul său.

I. ȘCOALA DREPTULUI NATURAL

1. Socrate

Germanii acestei teorii au apărut în antichitate, iar ca teorie cu pondere și o influență majoră ea s-a manifestat în gîndirea filosofică și politico-juridică din evul mediu.

Întemeietorul școlii dreptului natural este considerat filosoful grec Socrate (469-399 î.e.n.).

În viziunea lui Socrate, unitatea conceptuală și rațională a omului presupune cunoașterea adevărului. Singura sursă a cunoștințelor necesar egale pentru toți este rațiunea umană⁴. Îi simțurile omului predomină varietatea, arbitrul individual, nestabilitatea, întîmplarea. Aceste idei directoare au o valabilitate nu numai pentru cunoașterea în genere, ci și pentru cunoașterea juridică, deoarece de asupra lucrurilor particulare se află universalitatea. De asupra lumii empirice stă unitatea lumii

inteligibile. Echitatea, după Socrate, reprezintă expresia cunoașterii umane. Mai târziu aceste idei vor fi preluate și dezvoltate de discipolii săi, precum și de alți cugetători de seamă.

Justiția, ca criteriu de manifestare a legalității, este identică. Ceea ce este just, este și legal, acest raport existent fiind caracteristic atât legilor scrise, cât și celor nescrise, de natură divină³.

Printr-o astfel de manifestare de respect, Socrate își afirmă credința sa într-o justiție superioară, pentru valabilitatea căreia nu este nevoie de o sancțiune pozitivă. Pentru a nu încălca această justiție cetățeanul trebuie să se supună chiar și legilor rele, ca să nu-l încurajeze pe cetățeanul rău să le violeze pe cele bune.

Conducându-se de acest principiu, Socrate a fost condamnat la moarte, fiind acuzat de introducerea unor zei noi și de coruperea tineretului. Această pedeapsă putea deveni inaplicabilă, dacă el n-ar fi cerut, ghidat de acest principiu, să fie executată.

Înfruntarea morții de către Socrate este doar o pildă a virtuții sale în înțelegerea supremă și realizarea acțiunii divine.

2. Platon

Un alt reprezentant al școlii dreptului natural este discipolul lui Socrate, Platon (427-347 î.e.n.). Lucrările sale de prestigiu care tratează problemele dreptului sînt *Republica* și *Legile*.

La baza operelor sale este pusă ideea, ca temelie a esenței lucrurilor și cauză a tuturor fenomenelor ce se produc în lume.

În *Republica* Platon a fost preocupat, în mod deosebit, de problema făuririi unui stat ideal, adică desăvîrșit din toate punctele de vedere, în care ideile sînt realizate la maximum în toate sferele vieții.

Temeliile oricărei societăți, în accepția lui Platon, le formează trebuințele omenești care, după natura lor, sînt materiale, intelectuale și morale. Aceste trebuințe îi îndeamnă pe oameni să se adune laolaltă din neputința în care se află fiecare individ, de a le împăca și pentru ajutorul ei poate cere și da semenilor săi în scopul acesta³.

Adevăratul stat trebuie să asigure traiul în comun al tuturor cetățenilor și să posede toate virtuțile, adică înțelepciunea, curajul, cumpătarea și dreptatea⁴. Pentru a fi mai sigur în posibilitatea edificării unei cetăți ideale, Platon a schițat cu grijă o paralelă între stat și individ. Orice individ posedă trei facultăți: rațiunea care domină, curajul care acționează și sentimentul care se supune. Tot așa și în stat se disting trei clase: a înțelepților (destinată să domine); a luptătorilor (care trebuie să apere organismul social); a meșteșugarilor și agricultorilor (care trebuie să-i întrețină).

Rolul înțelepților în stat trebuie să-1 îndeplinească filosofii, deoarece ei posedă știința frumosului, binelui și dreptății.

Curajul în stat se manifestă prin păstrarea în toate împrejurările, inclusiv cele îngrozitoare, a părerii că acestea sînt tot așa cum le-a împărtășit legislatorul prin intermediul educației sale.

Un stat este considerat cumpătat cînd există o bună rînduială și îmbinare a poftelor cetățenilor.

Cea de-a patra virtute a statului, precum și a oricărui cetățean, este dreptatea. Ea constituie principiul celor trei virtuți ale statului: înțelepciunea, curajul, cumpătarea. Dreptatea nu este altceva decît asigurarea stăpînirii libere a tot ce este al său și împlinirea chemării proprii, adică fiecare cetățean trebuie să se dedice numai unei funcții în stat, aceleia pentru care este născut⁵. Amestecul de roluri, ce dă naștere nedreptății, duce la ruina statului.

Pacea socială, după cum se subliniază în *Republica* lui Platon, se asigură numai sub dominația severă a dreptului, care întruchipează în sine înțelepciunea umană. Dreptul există sub formă scrisă și nescrisă. Acesta din urmă reprezintă ansamblul normelor eterne și imuabile.

Perspectivile unei construcții ideale ale Republicii, în care totul este al tuturor, unde indivizii sînt lipsiți de orice interes particular, scutiți de orice sentiment egoist, iar interesele publice prevalează asupra celor individuale, deveniseră atît de sumbre, încît Platon și-a făurit o a doua cetate în lucrarea sa *Legile*. Această lucrare i-a permis o apropiere de realitatea istorică. Dialogul a devenit un obiectiv al legislației, care constituie un pod de legătură între idealul pretins și viața concretă.

Urmînd ideile lui Socrate, conform cărora nici un om nu este în mod voluntar injust, Platon consideră că legea este mijlocul principal ce poate determina un om să fie just sau injust. Binele și răul se reflectă atît între oameni, cît și între state. Înțelepciunea este singurul scop către care fiecare legiuitor bun trebuie să-și îndrepte legile sale⁶. Astfel, binele va domina pacea, liniștea, organizarea. Pentru aceasta legislatorul trebuie să găsească punctul de care concetățenii trebuie să fie convinși că le va asigura fericirea și, după ce îl va găsi, să dobîndească mijloace de a-i face să se rostească în mod uniform în orice timp și în toate împrejurările⁷. El trebuie să țintească cu privirile cînd spre temperanță, cînd spre prudență, ambele fiind unite prin același scop. O forță justă și o convingere adevărată vor risipi norii ce ar putea întuneca spiritele cetățenilor, deoarece dreptatea și nedreptatea sînt două tablouri aflate în fața altuia⁸.

De la oameni se cere să respecte întotdeauna egalitatea, uniformitatea și instituțiile așezate de natură. Aceste obiective trebuie să fie oglinda proiectelor legilor, pentru ca toți cetățenii să fie fericiți și ca între ei să existe cea mai strînsă solidaritate. Legile nu trebuie făcute pentru cei care guvernează, ci să servească binelui obștesc. Adevărații legislatori vor miza pe moderație pentru a înlătura atît desfrîul de pe urma bogățiilor, cît și slugărnicia, ca urmare a sărăciei. Legile edictate vor fi însoțite întotdeauna de comentarii, în care se vor elucida scopurile pretinse.

Ideile lui Platon, ca rezultat al apropierii de viața concretă, au o însemnătate istorică deosebită, deoarece tratează geneza dreptului și realitatea empirică în contextul existenței sale.

3. Aristotel

Cel care a conturat teoria dreptului natural a fost Aristotel (384-322 î.e.n.). Problema dreptului și statului a fost tratată de el în lucrările *Politica* și *Etica*.

Spre deosebire de Platon, care deducea dreptul din ideea cea mai înaltă a binelui spre care oamenii tind să se apropie zi de zi, Aristotel caută dreptul în observarea rațională a naturii. În viziunea sa, omul este o parte integrantă a naturii în dubla accepțiune: ca parte a materiei, participând la procesul acesteia, și ca ființă rațională ce se deosebește de alte entități naturale. El, în perfecțiunea sa, este cea mai nobilă dintre toate ființele, însă, totodată, și cea mai lipsită de lege și dreptate, cea mai rea dintre toate, deoarece nu există nimic mai groaznic decât nedreptatea înzestrată cu arme firești prin naștere și anume, inteligența și voința fermă, care sînt foarte proprii de a fi folosite în scopuri contrare^a. Omul este creatura cea mai nelegiuită și cea mai sălbatică, fiind fără virtute unde pofta de dragoste și de mîncare este cea mai nesățioasă. El este format din suflet și corp, dintre care unul de la natură este conducător, celălalt este condus. Omul singur are simțul binelui și răului, dreptului și nedreptului, cît și al celorlalte stări morale^a. El este din fire o ființă sociabilă. Chiar fără nici o nevoie de sprijin natural, chiar și cînd nu găsește mai mult în ea decît viața, o preferă numai dacă suma relelor pricinuite ajunge să o facă nesuferită. Oamenii doresc instinctiv viața socială, deoarece natura nu crează nimic fără scop. Astfel, pe toți oamenii îi reunește scopul comun, întrucît fiecăruia îi revine partea sa proprie din perfecționarea și înfrumusețarea vieții, acesta fiind singurul scop al tuturor, în particular, și al statului în general. Ei se mai reunesc și pentru fericirea de a trăi, iar această dragoste de viață este, fără îndoială, după Aristotel, una din perfecțiunile omenirii.

Statul, consideră Aristotel, este o asociație întocmită în scopul unui bine oarecare. Deoarece toate asociațiile năzuiesc spre aceasta, împreună, ele formează statul. Asociația politică nu presupune numai existența materială a asociațiilor, ci și asigurarea fericirii și virtuții lor. Statul este anterior familiei, constituind o asociațiune de ființe egale, iar între ființele egale prerogativele și dreptul trebuie să fie în mod necesar identice.

Preocupările lui Aristotel de politică cuprind în sine și știința dreptului și cea a legii, fără de care politica sa nu-și atinge scopul. Obiectivul științei politice, în opinia lui, este justiția și frumosul. Justiția este binele în politică, adică utilitatea generală. Binele

face parte atât din categoriile existenței, cât și din categoriile de apreciere a calității și relației, care, după propria sa natură, precede relația.

Legile, întrucât cuprind în conținutul lor toate relațiile, trebuie să aibă ca obiectiv binele tuturor. Ele interzic de a face rău cuiva, de a dăuna altuia și cer să fii respectuos cu alții.

Raportul dintre politică și etică Aristotel ni-l dezvăluie în abordarea sa cu privire la problema justiției. Justiția, în concepția lui, își are sursa în virtute și este orientată în folosul altuia, al societății întregi. Justiția și virtutea sînt identice ca esență, însă, după manifestările lor, ele, în parte, se deosebesc: justiția se manifestă în raport cu alții, iar virtutea este o calitate deosebită a sufletului¹⁴.

Principiul justiției este egalitatea aplicată în diferite feluri. Astfel, Aristotel distinge două specii de justiție: distributivă și corectivă.

Justiția distributivă (calitativă) exprimă relațiile dintre colectivele de indivizi în baza ideii de proporționalitate. Ea este distinsă de Aristotel ca proporție geometrică, aplicată la repartizarea onorurilor, bunurilor și are destinația de a urmări ca fiecare să primească după merit.

Justiția corectivă (cantitativă), spre deosebire de cea distributivă, ordonează raporturile de schimburi reciproce. Principiul egalității, în acest caz, se aplică într-o formulă deosebită de cea menționată, referindu-se doar la măsurarea, în mod impersonal, a daunei și câștigului. Această justiție este mijlocul dintre daună și câștig, în baza căreia fiecare din cele două părți aflate într-un raport să se găsească una față de alta într-o condiție de paritate, în așa fel ca nici una să nu fi dat sau să nu fi primit nici mai mult, nici mai puțin. Justiția corectivă se aplică la orice fel de schimburi sau raporturi, atât de natură civilă, cât și penală.

Cercetînd politica, dreptul și legile, Aristotel ajunge la concluzia că justiția în politică poate fi numai între persoane libere și egale care aparțin unei comunități, iar prerogativele și dreptul trebuie să fie în mod necesar identice. Însăși natura lucrurilor respinge puterea unei singure persoane asupra tuturor cetățenilor, deoarece aceasta ar da naștere bunului plac. Cea mai eficace sursă a libertății este suveranitatea legii.

Suveranitatea regelui, înseamnă a constitui suverani pe om și pe dobitoc, deoarece pornirile instinctului, patimile inimii strică pe oameni când vin la putere, chiar și pe cei mai buni, însă legea este inteligența fără patimi oarbe¹².

Justitia politică, după Aristotel, este dreptul politic. Dreptul este ordinea comunității politice¹³. Dreptul politic se divizează în drept natural și drept pozitiv.

Dreptul natural este imuabil și specific tuturor, indiferent de faptul dacă va fi recunoscut sau nu.

Dreptul pozitiv, spre deosebire de dreptul natural, este variabil de la o comunitate politică la alta, așa cum există diverse popoare și organizări de stat. El trebuie să corespundă dreptului natural, iar în elaborarea unei legi e necesar să se ia în considerare principiile și cerințele justiției politice cu care legea trebuie, indiscutabil, să corespundă. Fiecare lege are la bază ideea de drept. Dacă legea nu este elaborată în baza acestei idei de drept, se deschide calea spre aplicarea violenței de către comunitatea politică. Politica și dreptul, după Aristotel, sînt forme de manifestare a libertății, indivizii nedepinzînd unii de alții.

Legiuitorul, care vrea să introducă legi juste și perfecte, trebuie să aibă în vedere atît binele obștesc cît și cel al cetățenilor aleși. Justiția este aici egalitatea și această egalitate a justiției are în vedere atît interesul general al statului, cît și interesul individual al cetățenilor¹⁴. Neegalitatea între egali contravine naturii și nu este deci Bine.

Școala stoică și epicuriană

O însemnătate mai puțin semnificativă au avut pentru dreptul natural din perioada post-aristotelică, școala Stoică și cea Epicuriană.

Școala stoică a fost fondată de **Zenon** (336-264 î.e.n.). Ea concepe omul ca un ideal al ființei, eliberat de orice influență externă¹⁵. Astfel, omul, eliberîndu-se de orice pasiune, devine o ființă liberă, iar această libertate nu poate fi interzisă de nici o autoritate. Idealul omului liber trebuie să fie scopul fiecărui om, deoarece aceasta este

calea spre o judecată dreaptă. Omul, prin propria sa natură, participă la edictarea unei legi de valoare universală, fiindcă natura umană este o parte a naturii, a creaturii, a lumii în ansamblu. Această lege o reprezintă legea naturii ce domină lumea ca reflecție în conștiința fiecărui individ. A urma cerințele legii naturii, seamănă a trăi cinstit, a fi generos, a nu dăuna altuia, a exista în conformitate cu rațiunea.

Relațiile naturale ale oamenilor, bazate pe această lege naturală, pun temelia conceptului echității¹⁶.

Școala epicuriană a fost înființată de **Epicur** (341 – 270 î.e.n.). Temelia concepției epicuriene o formează ideea de libertate. Libertatea, după Epicur, este responsabilitatea omului față de alegerea sa rațională în viață. Ea fiind dependentă de ființa umană, nu poate fi supusă nici unei dominări.

Scopul statului este asigurarea securității indivizilor și înlăturarea acestui pericol ce amenință viața în comun. Epicur tratează statul și dreptul ca un contract încheiat între oameni în baza unui bun comun și a unei securități reciproce. Principiul echității este același pentru toți indivizii, fiindcă el presupune existența unui bun comun în relațiile dintre oameni¹⁷.

4. Cicero

În epoca romană, cel care a avut o concepție bazată pe existența dreptului natural a fost Marcus Tullius Cicero (106- 43 î. e. n.). Opțiunile ilustrului orator cu referire la drept au fost influențate de multe școli. Operele sale *De republica* și *De legibus* se apropie de tematica platoniană, dar sînt aristotelice și stoice după conținut.

Omul, după Cicero, se naște pentru justiție, care în concepția sa este o caracteristică a naturii însăși. Ea este o însușire eternă, imuabilă și inalienabilă atît naturii în ansamblu, cît și naturii umane. Natura, ca sursă a justiției, și, respectiv, a dreptului care are ca temelie justiția, cuprinde universul în întregime, lumea fizică și socială a omului, existența umană, corpul, sufletul, lumea externă, lumea internă. Esența justiției consistă în „a da fiecăruia ce este al său și a-l trata pe fiecare în mod egal”. Ea obligă oamenii să

se abțină de la fapte ce ar dăuna altei persoane, să respecte dreptul și proprietatea fiecăruia.

Dreptul, în concepția lui Cicero, nu este un produs al voinței, ci este dat de natură (*Natura juris ab hominis repetenda est natura*). El cuprinde trei precepte fundamentale: să trăiești onest, să nu prejudiciezi pe altcineva, să dai fiecăruia ce este al său (*Iuris praecepta sint haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*).

Ideea dreptății, fiind legată de finalitatea dreptului, este înțeleasă ca arta de a îndeplini binele și egalitatea (*Ius est ars boni et aequi*).

Cicero divizează dreptul în drept natural și în drept pozitiv. *Dreptul natural*, opinează filisoful, este o lege superioară, după care se apreciază justetea legii pozitive. În *De republica*, el susține că acest drept nu poate fi modificat, abrogat și nu te poți abate de la el, deoarece este o lege naturală înăscută, implantată în individ. Dreptul natural precede orice lege scrisă, existența statului. Legea naturii este rațiunea supremă după care oamenii deosebesc dreptul de nedrept, cinstea de rușine.

Dreptul pozitiv este întemeiat pe necesitățile comune ale oamenilor, fiind supus modificărilor în funcție de împrejurări. Existența diferitelor popoare presupune și existența unui drept pozitiv divers.

Legile scrise au fost create pentru integritatea totală a statului și binele oamenilor, viața fericită și liniștită a lor¹⁸. Ele trebuie să corespundă justiției și dreptului și să fie în conformitate cu orînduirea Statului, tradițiile și obiceiurile poporului, să asigure respectarea principiului egalității tuturor.

Statul este un bun al poporului, unit nu prin întâmplare, ci în bază de drepturi și interese comune. Prima cauză de formare a statului este considerată necesitatea oamenilor de a trăi în comun. Însăși natura ne constrînge să facem acest pas¹⁹. Un stat poate fi condus numai datorită unei justiții înalte. Nimic nu este mai periculos pentru stat, decît in justiția. Cînd un rege devine nedrept, orînduirea de stat se ruinează, iar conducătorul devine tiran. Omul, după sălbătăcia firii sale, întrece chiar și cele mai feroce animale.

Dreptul nu se bazează pe opinia arbitrară a omului, ci se conduce de o justiție naturală, imuabilă și necesară, pe care-l mărturisește conștiința însăși a omului. Nu trebuie de considerat că tot ce este dat ca drept poate fi just, căci astfel și legile tiranilor ar însemna să facă parte din acest drept. Dacă într-un stat drepturile, obligațiile nu sînt repartizate rezonabil și el nu dispune de instrumentele necesare de organizare politică, iar cetățenii nu se bucură de suficientă libertate, atunci această orînduire de stat nu va mai fi viabilă. Natura i-a creat pe oameni pentru ca ei să se folosească de aceleași drepturi în comun.

Interesul particular trebuie să armonizeze cu cel social în caz contrar societatea se va destrăma. Conform legilor naturii oamenii sînt datori să se ajute reciproc. Numai astfel, cînd toti oamenii sînt cuprinși de aceeași lege a naturii, ei sînt opriți de a folosi forța împotriva altuia²⁰.

Este contra naturii ca omul să frustreze pe alt om în interesul său, să-i aducă prejudicii, să-l facă să sufere pe nedrept.

5. Augustin

Unul din reprezentanții dreptului natural în perioada evului mediu a fost Augustin (354-430).

Dreptul, în viziunea sa, își are originea în religie, care nu este altceva decît împărăția cerurilor, iar viața pămîntească este cea a patimilor, a durerilor și nedreptăților. Împărăția cerurilor este modelul ideal de organizare a celei pămîntești²¹.

Păcătoșii se gîndesc la cele veșnice și laudă sau condamnă cu dreptate multe din acțiunile oamenilor. Ei văd aceste acțiuni în modul de a fi al spiritului lor. Există, totuși, reguli imuabile ale dreptului, după care omul recunoaște ce-i drept și ce este nedrept, care își au sursa în adevăr. Din acest adevăr este dedusă orice lege. Dreptatea este fără îndoială însuși Dumnezeu. Cînd omul trăiește cu credința în el, duce un mod de viață just.

Injustițiile sociale, precum e sclavajul și proprietatea, sînt rezultatul dorințelor viciate și rele și nu al naturii adevărate a omului, care trebuie să renunțe la acestea.

Statul, după Augustin, este un efect al unui păcat, un rău derivat din păcatul original²². El a apărut din cauza îndepărtării oamenilor de credință. Scopul urmărit de scest stat, pe care Augustin îl numește pămîntesc, este menținerea păcii între oameni. Statul pămîntesc pentru a-și atinge obiectivele sale trebuie să fie subordonat Bisericii sau cetății divine, care este considerată adevăratul stat, ce-l va înlocui pe cel pămîntesc.

6. Toma din Aquino

Un alt exponent al dreptului natural din evul mediu este Toma din Aquino (1225-1274), considerat unul din cei mai de vază reprezentanți ai Scolasticii (perioada filosofiei creștine). Opera sa cea mai importantă, în care sînt tratate probleme referitoare la drept, lege, stat, este *Summa Theologica*.

Toate lucrurile din lume, după Toma din Aquino, au o cauză, însă nici una nu e o cauză a lor proprie, deoarece acestea pot să urmeze pînă la infinit. De aceea, în doctrina sa, Toma din Aquino susține existența unei prime cauze eficiente, și anume, cea de Dumnezeu, care conține, în sine, ideile lucrurilor lumii. Dumnezeu este o ființă simplă, eternă, perfectă și infinită, putere în act. Existența sa poate fi probată prin rațiune.

Natura, în concepția lui Toma, tinde spre un scop determinat sub conducerea unui agent superior. Rațiunea naturală nu poate să-l cunoască pe Dumnezeu, deoarece dreptatea credinței nu este purificată de contingent. Prin rațiunea naturală cunoaștem doar că Dumnezeu are raporturi necesare cu creaturile, că este cauza lor primă și este separat de ceea ce a creat, fiind deci o eminență supremă²³. Cei buni pot să-l cunoască singuri pe Dumnezeu prin esența lui, căci este un efect al grației. Cei răi, de-aseenea ca și cei buni, pot să-l cunoască prin intermediul rațiunii naturale. Răul nu este decît o lipsă care nu poate fi atribuită lui Dumnezeu. Astfel, totul ce este făcut de natură, trebuie să raportăm unei cauze prime, cea de Dumnezeu. De asemenea trebuie raportate unei cauze mai înalte decît rațiunea și voința umană și lucrurile, ca produse ale liberei determinări, deoarece aceste două principii pot să se schimbe sau să fie afectuoase.

Omul trebuie să dea socoteală de actele sale în fața lui Dumnezeu. Rațiunea domină în libertatea voinței, făcându-l pe om liber.

În baza acestei doctrine filosofice, Toma din Aquino își întemeiază învățătura sa privitor la fenomenul juridic. Astfel, după filosof, legea este o regulă stabilită sau o unitate de măsură a acțiunilor de care trebuie să se conducă sau să se abțină orîșicine²⁴. Esența legii consistă în ordonarea existenței și activității umane în raport cu scopul final al tuturor - fericirea.

Toma din Aquino distinge patru feluri de legi: *lex aeterna*, *lex naturalis*, *lex humana* și *lex divina*.

Lex aeterna este considerată însăși rațiunea care guvernează lumea. Dumnezeu a creat această lege și omul trebuie să o îndeplinească prin rațiunea sa. Ea este o lege universală care cuprinde în sine atît procesul natural, cît și cel social. Prin această lege rațiunea divină își realizează scopurile sale. Ea servește drept fundament pentru celelalte legi care trebuie să se conformeze în întreg conținutul ei. Aceste legi, spre deosebire de cea dintîi, au un caracter particular.

Toată creațiunea nobilă a naturii, precum și toate ființele naturii cu calitățile lor proprii înnăscute se mișcă spre realizarea scopurilor determinate și condiționate de principiile naturii lor prin intermediul *lex naturalis*²⁵. *Lex naturalis* este legea pe care omul poate să o înțeleagă datorită rațiunii. Omul este înzestrat de la natură cu facultatea de a deosebi binele de rău, de a face bine și de a acționa conform voinței libere.

Lex humana, în concepția lui Toma, sînt legile pozitive dotate cu posibilitatea constrîngerii prin sancțiuni, în caz de încălcare a lor. Pentru oamenii desăvîrșiți și virtuoși această lege nu este o necesitate obligatorie, deoarece ei se conduc de o lege mult mai supremă, și anume, de *lex naturalis*. Dar, întrucît nu toți oamenii se conduc de *lex naturalis*, *lex humana* apare ca o necesitate - cu ajutorul constrîngerii și al pedepsei să-i neutralizeze pe oamenii vicioși și nesupuși convingerilor și preceptelor *lex naturalis*. Datorită acestei legi, oamenii își dezvoltă însușirile și aptitudinile morale înnăscute, își formează deprinderile de a acționa rațional, conform voinței libere.

Scopul legilor pozitive este Binele comun al oamenilor. Legi pozitive pot fi numai acelea, care corespund *lex naturalis*, adică preceptelor fizice și morale ale naturii umane.

Lex divina reprezintă, după Toma, legea sub forma principiilor religioase care sînt oglindite în confidențele divine (*Vechiul și Noul Testament*). Ea îi permite omului a descoperi calea pentru realizarea scopurilor finale ale existenței umane, a se purifica de rău, de ceea ce este interzis de legile pozitive.

Dreptul, potrivit lui Toma din Aquino, este justiția (conform ordinei divine) în cadrul comunității umane conform ordinei stabilite de Dumnezeu²⁶.

Justiția, drept categorie etică, nu se manifestă în relațiile omului față de sine însuși, ci în relațiile cu alte persoane și are la bază ideea „de a i se da fiecăruia ceea ce i se cuvine”.

Statul este un produs natural și necesar în satisfacerea necesităților omenești: el derivă din natura sociabilă a omului și subsistă chiar independent de păcat și are datoria de a garanta siguranța oamenilor constituiți în societate și de a promova binele comun. El este imaginea împărăției lui Dumnezeu²⁷.

7. Hugo Grotius

În epoca renașterii, în condițiile luptei între monarhia absolută și supremația Bisericii, noile forțe ale societății apelează la dreptul natural. Reprezentantul de vază al lui a fost Hugo Grotius (1583-1645), filosof olandez, care a abordat problema dreptului și statului în lucrarea *Dreptul păcii și al războaielor* (1625).

Sistemul filosofic al lui Hugo Grotius are la bază ideea că omul nu poate trăi fără o comunitate pașnică întemeiată pe rațiune. Acest instinct este propriu fiecărui om. În baza

acestui oameni se apropie unii de alții și, astfel, se constituie un drept imuabil pentru toate timpurile și pentru toate popoarele.

Revalorificând ideile dreptului, Hugo Grotius este de părerea că el nu-și are temeiurile în voința divină, ci în natura umană și în imuabile principii raționale²⁸.

Dreptul natural există chiar și dacă nu ar fi Dumnezeu sau dacă el nu s-ar îngriji de lucrurile omenești. Cu ajutorul acestui drept omul poate deosebi viciul de necesitatea rațională, ceea ce este permis de ceea ce este interzis.

Dreptul natural poate fi cunoscut prin două metode: *a priori* și *a posteriori*. Prin metoda *a priori* omul poate descoperi conformitatea sau neconformitatea necesară a unui anumit lucru față de natura rațională și socială.

Prin cea de-a doua metodă, *a posteriori*, poate fi observat un fenomen oarecare considerat ca just de toate popoarele. Însă ea este imperfectă și are numai o valoare de probabilitate, fiind deci și o obiecțiune capitală, deoarece dreptul natural trebuie să valoreze prin sine însuși, chiar dacă este violat sau nesocotit.

Dreptul pozitiv este expresia voinței umane sau a celei divine și se divizează în drept scris și drept divin.

Dreptul (dreptul natural și dreptul pozitiv) este deci ceea ce demonstrează în mod rațional, nu prin relevație, potrivit spre a face posibilă conviețuirea socială: ceea ce dreapta rațiune arată că este conform naturii sociale a omului²⁹. Dreptul constă în a-i da fiecăruia ce-i aparține.

Ideea justiției este o caracteristică necesară a dreptului. Justiția constituie o exigență a rațiunii, un ordin al naturii ființei raționale.

Justiția trebuie să domine atât între relațiile indivizilor, cât și în cele dintre popoare și state.

Dreptul nu poate exista fără forța statului, fiindcă acesta din urmă are scopul de a apăra justiția de tot ce contravine naturii ființei raționale.

Oamenii au ieșit din starea naturală în care ei au drepturile și îndatoririle lor, ce rezultă din natura lor de oameni.

Statul este o uniune desăvârșită a oamenilor liberi, uniți cu scopul respectării dreptului și a Binelui comun²⁰.

8. Thomas Hobbes

Exponent al dreptului natural este considerat și Thomas Hobbes (1588-1679), care a avut raționamente mai concrete în problema dreptului și statului. Operele sale principale în domeniu sînt: *De cive* și *Leviathan*.

În stare naturală, după Hobbes, noțiunile de drept și nedrept nu există, așa cum nici binele și răul nu au nici o valoare în această ipostază a existenței. În această stare forța este identică cu dreptul: ai dreptul dacă ai forță. Omul, în concepția lui, nu este un animal social, așa cum susținea Aristotel, ci, din contra, un animal egoist. Instinctul egoist al conservării de sine îl face pe om să vadă în fiecare semen al său un dușman și să-l trateze astfel. Starea de natură este caracterizată de Hobbes printr-o luptă feroce pentru existență. Nimeni nu este atît de puternic în această stare ca să-și poată impune forța sa celorlalți. Fiecare om dorește, de frică și din nevoia de pace, să i se asigure liniștea, să iasă din această stare naturală și să-și găsească ocrotire în stat. Viața politică în comun este produsul artificial al fricii și înțelepciunii. Frica și înțelepciunea îi îndeamnă pe oameni să încheie un contract social, prin care renunță definitiv la starea naturală și se obligă la o supunere totală față de șeful statului, în schimbul ocrotirii, pe care le-o asigură statul.

Grație contractului social, oamenii renunță la libertatea naturală cu care i-a înzestrat natura. Această renunțare trebuie să fie totală, căci altfel s-ar reveni la anarhia primitivă, în care nu există nici legi, nici justiție. Oamenii trebuie să se lipsească de dreptul lor original și să-l ofere unui suveran, care va promulga legi, prin care va stabili ceea ce este just sau injust, licit sau ilicit. Omul, renunțînd la dreptul său natural prin acord reciproc, obligă statul să fie unicul responsabil de acțiunile fiecăruia și să folosească puterea cu care este investit în vederea apărării păcii indivizilor²¹.

Contractul social, în viziunea lui Hobbes, prevede asocierea tuturor indivizilor în baza unei legi naturale care alcătuiește temelia rațiunii și presupune o activitate generală pentru toți indivizii. Legea naturală are la bază ideea acordului între membrii unei

colectivități, care interzice individului de a face ceva ce ar dăuna lui sau celorlalți membri.

A doua lege, fiind o emanație a celei fundamentale, preconizează că, în cazul acordului între indivizi, omul trebuie să renunțe la dreptul său asupra tuturor lucrurilor în limita acceptată de acord. Proprietatea privată este o condiție de conviețuire, un mijloc al păcii.

A treia lege naturală presupune ca indivizii să îndeplinească toate cerințele impuse de acordul încheiat. Ea reprezintă fundamentul justiției. Injustiția, opusă justiției, constă în nerespectarea obligațiilor asumate în urma acordului. Necesitatea existenței justiției pune temelia unei puteri, cu drept de constrângere, care impune fiecărui individ o măsură unică a libertății umane³². Această putere îi aparține statului, care o folosește pentru a înlături neînțelegerile dintre indivizi.

9. Benedict Spinoza

Un alt gânditor al acestei epoci, opera căruia se apropie mult de cea a lui Hobbes, este filosoful olandez Benedict Spinoza (1632-1677). Problemele privind dreptul, legile și statul au fost abordate de el în lucrările *Etica* și *Tratatul teologico-politic*.

În tratarea lor, Spinoza, ca și alți gânditori, pornește de la cercetarea naturii umane. Omul, în concepția sa, este un egoist și un hrăpăreț. Aviditatea lui este o trăsătură imuabilă a naturii umane. Fiecare om urmărește doar să tragă foloase pentru dînsul și consideră util numai ceea ce îi păstrează și îi mărește averea. Efectele umane domină viața omului, fiind deci o tendință de conservare a existenței sale. În acest joc al efectelor, omul își pierde idealul său. El nu poate scăpa de acest determinism al efectelor, fiindcă este integrat în acesta. Singura stăpînire a omului în această cauzalitate strînsă a efectelor sale este înțelegerea clară a ideilor pe care efectele le cuprind. Singura cale deci în care servitudinea naturală a omului poate fi dominată este rațiunea. Ființa umană poate să devină liberă numai atunci, cînd se conduce de rațiune și nu de efecte. Dacă oamenii ar dori numai ceea ce le impune rațiunea, n-ar fi fost necesară existența dreptului, legilor și statului, care sînt condiționate de o cauză naturală - neconcordanța, conflictul dintre pasiuni și rațiune³³.

Legea, fiind asigurată cu puterea coercitivă din partea statului, este destinată să stăpânească efectele și pasiunile rele ale oamenilor și să le subordoneze numai rațiunii adevărate, care este expresia Binelui comun. Pentru ca o lege să fie rațională, este necesar ca ea să fie adoptată nu de un singur om, ci de o adunare a oamenilor, care ar asigura raționalitatea sa, excluzând, astfel, diversitatea intereselor particulare, cât și a pasiunilor lor.

Dreptul natural, după Spinoza, este necesitatea în corespundere cu care există și acționează natura, precum și fiecare parte a ei. Statul, ca și orice parte a naturii este supus legilor naturii. El domină pe cetățeni pentru că este mai puternic și autoritatea sa este legitimă numai întrucât are forța de a se impune. Dreptul statului este identic cu forța sa, posibilitatea de a ordona supușilor. Această posibilitate, cât și dreptul său, nu sînt nelimitate. Puterea de stat nu poate să impună limite conștiinței, gîndirii, pentru că gîndirea este prin natura sa incoercibilă, iar libertatea conștiinței este imposibil să fie violată. Această limită se impune nu dintr-o imposibilitate juridică sau rațională, ci din una materială.

Contractul social, în urma căruia atît indivizii, cât și statul și-au delegat dreptul lor societății, nu este un fapt istoric, ci un raport permanent de egalitate a forțelor între supuși și puterea supremă a statului a cărei încălcare poate duce la consecințe nefaste.

Forța, care este fundamentul dreptului, este tratată de Spinoza ca puterea comună a indivizilor constituți în stat.

10. John Locke

Reflecții interesante asupra dreptului și statului aflăm și în concepțiile filosofice ale lui John Locke (1623-1704), expuse în *Două tratate asupra guvernului* (1689).

Conform ideilor lui Locke, omul este, în mod natural o ființă socială, adică starea naturală presupune existența societății. În această stare, omul, conducîndu-se de legii naturii, dispune de dreptul la libertate personală, la muncă la proprietate, etc. Această lege, fiind expresia rațiunii naturale a omului, creează condiții de conviețuire pașnică și

de siguranță pentru fiecare individ în parte. Egalitatea oamenilor se afirmă ca o reciprocitate dintre orice putere și drept, încât nimeni nu poate avea mai mult decât altul²⁵.

Apărarea și realizarea legilor naturii în relațiile reciproce ale oamenilor este efectuată de fiecare individ prin mijloace și forme individuale cu care l-a înzestrat natura. Aceste mijloace și forme nu sînt suficiente pentru ca legea naturii să fie aceeași pentru fiecare individ. Pentru a-și garanta drepturile lor date de natură oamenii, în baza unui contract social, s-au organizat politic, dînd, astfel, naștere statului. Scopul suprem al statului este asigurarea drepturilor naturale ale oamenilor. El nu trebuie să atenteze la aceste drepturi, ci dimpotrivă, printr-o organizare rațională, să aspire pentru ca omul să aibă posibilitatea reală să se bucure pe deplin de aceste drepturi naturale²⁶.

Legea naturii continuă să activeze și în cadrul statului astfel determinînd scopurile și limitele activității puterii politice. Pentru ca această putere să nu devină o putere absolută a unei persoane sau a unui organ, este necesară divizarea puterilor în stat în putere legislativă, executivă și federativă. Rolul de putere supremă în stat îi este rezervat puterii legislative, care este în drept să elaboreze legi obligatorii pentru toți membrii societății, toate organele statului.

Principalul pericol pentru legea naturii îl constituie organele împuternicite ale statului. Astfel, în cazul în care statul nu-și onorează drepturile sale, încălcînd deci drepturile naturale, pe care trebuie să le garanteze, poporul este în drept de a revendica acordul încheiat. În urma încheierii acestui acord, poporul este acel arbitru care poate să decidă dacă instituțiile statului își respectă împuternicirile ce și le-au atribuit.

Contractul, ce a dat naștere statului, presupune existența de drepturi și obligațiuni reciproce între indivizi și stat, dar nicidecum existența unui drept absolut al statului.

Oamenii nu sînt presupuși ca îndemnați să se reunească într-un regim politic din vre-o necesitate exterioară care i-ar constrînge și nici neajunsurile și pericolele stării naturale nu sînt presupuse ca fiind de natură de a-i priva de posibilitatea de a dicta condiții și a fixa limite autorității căreia i se supun²⁷.

Libertatea indivizilor reprezintă o regulă imuabilă de viață, obligatorie pentru toți membrii societății. Garanția libertății o constituie egalitatea tuturor, obligativitatea legii.

Legile elaborate de stat trebuie să corespundă legii naturale, ca expresie generală pentru toți, atât pentru legislator, cât și pentru indivizi. Membrii societății trebuie să se conducă de acele legi de care se conduce societatea, deoarece toți sînt egali după legea naturii.

11. Charles-Louis de Secondat Montesquieu

Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689-1755) elucidează problema dreptului și statului în opera sa cea mai reprezentativă *Despre spiritul legilor* (1748).

Preocupările lui au avut drept obiect de cercetare problema privind libertatea politică ca fundament al dreptului și statului. Montesquieu susține că pentru a asigura această libertate este nevoie de existența unor legi juste și de o organizare corespunzătoare a statului.

Condițiile necesare de asigurare a acestei libertăți sînt legile juste și organizarea bună a statului. Cercetînd natura umană, el constată că la diferite popoare există diferite legi și moravuri și că acestea rezultă nu numai din fantezia arbitrară a oamenilor, ci și din o cauză comună³⁸.

Legea, în concepția sa, are ca fundament rațiunea și necesitatea ca opus al întîmplării și al fatalității. Ea reflectă momentul condiționat al relațiilor, formate în baza unui fundament rațional. Legile sînt raporturi necesare, care derivă din natura lucrurilor³⁹.

Legile nu trebuie să fie separate de împrejurările în care au fost făcute. Orice lege trebuie să corespundă factorilor geografici, climei, particularităților poporului, numărului populației unui stat, tradițiilor formate, etc. Toți acești factori determinați crează spiritul legilor, ca expresie a raționalității, legalității, justiției, care preced existența acestora.

Legea, după Montesquieu, cuprinde atât legea naturii (invariabilă), cât și legea pozitivă (creația umană). Omul, ca ființă fizică, activează din îndemnul legilor naturii, care domnesc în lumea fizică ca și toate corpurile din natură, însă, ca ființă rațională, el se supune propriilor imbolduri, încălcînd legea naturii și legile create de el însuși.

Legile naturii, consideră Montesquieu, sînt acele legi eterne, care își au originea în însăși structura ființei umane. Omul, aflîndu-se în stare naturală, unde domneau aceste

legi, ducea o viață pașnică, independentă. Relațiile umane aveau la bază principiul egalității tuturor.

Odată cu apariția societății apare și inegalitatea între indivizi și între popoare, ceea ce a dus la declanșarea diferitelor războaie. Pentru a conviețui în cadrul societății apare necesitatea în existența unor legi pozitive, care ar reglementa relațiile între indivizi și între popoare. Omul trece de la starea naturală la o organizare politică - statul. Renunțând la independența lor naturală pentru a trăi sub ascultarea legilor politice, oamenii au renunțat la comunitatea naturală a bunurilor pentru a trăi sub ascultarea legilor civile⁴⁰.

Legile politice le garantează indivizilor libertatea, iar aceasta din urmă le asigură proprietatea. Există legi principale și legi accesorii.

Întrucât există diferite categorii de legi, rațiunea umană trebuie să știe de care din aceste categorii țin, în primul rând, lucrurile asupra cărora trebuie să se statueze și a nu aduce confuzie în principiile care trebuie să-i conducă pe oameni⁴¹.

Astfel, nu trebuie să se soluționeze prin legile libertății, ceea ce nu trebuie să se rezolve decât prin legile privitoare la proprietate, deoarece se formează un paralogism, după care binele particular trebuie să cedeze în fața binelui public. Aceasta se admite numai în cazul în care este vorba de libertatea cetățeanului sau de comunitatea bunurilor, deoarece binele public constă întotdeauna în faptul ca fiecare să-și păstreze proprietatea pe care i-o acordă legile civile.

Întrucât legile civile depind de legile politice, elaborate întotdeauna pentru o anumită societate, atunci când se transplantează o lege civilă de la un popor la altul, trebuie să se ia în considerare faptul dacă ele au la bază aceleași instituții și același drept politic, deoarece există state, în care legile nu au nici o valoare ori nu sînt altceva, decât niște capricii ale suveranului.

Același principiu de reglementare, în cazul existenței diferitelor categorii de legi, Montesquieu îl plasează între legile umane și cele divine. Astfel, ceea ce se reglementează prin legile umane, adică creația umană, nu poate fi reglementat prin

legile divine, iar ceea ce se reglementează prin legile divine nu poate fi reglementat prin cele umane deoarece ambele au, după natura lor, o origine și un scop diferit.

Legile umane sînt, după natura lor, nestatornice, fiind impuse tuturor împrejurărilor, și, de fapt, se modifică dacă se schimbă voința oamenilor. Legile divine, dimpotrivă, au un caracter imuabil. Legile omenești statuiază în privința Binelui comun, iar cele divine în privința Binelui suprem. Binele poate să aibă de fiecare dată alt scop, deoarece acestea sînt multiple, pe cînd Binele suprem este numai unul.

Pentru organizarea rațională a statului, în conformitate cu legile juste, este necesară împărțirea puterilor în stat, în așa mod asigurîndu-se libertatea politică. Puterea de stat trebuie să fie divizată în putere legislativă, executivă și judecătorească. Astfel, nici una din acestea nu va putea comite abuz de putere în defavoarea alteia, creîndu-se un sistem eficace de stopare și de echilibrare a puterilor în stat.

Puterea legislativă constituie sursa de bază de asigurare a libertății în stat. Ea trebuie să statornicească rînduiri care să nu prevaleze mai presus societatea decît pe cetățean și mai mult pe cetățean decît pe om, deoarece este o nenorocire proprie condiției umane cînd legiuitorul s-ar împotrivi simțăminte lor firești ale oamenilor⁴².

E necesar ca legiuitorul să posede un spirit moderat, deoarece binele moral, ca și binele politic se află între două extreme. Libertatea, pe care legiuitorul urmărește să o transpună în legi, nu trebuie să fie în contradicție cu scopul legii, deoarece legile care par să corespundă intențiilor legiuitorului sînt, deseori, intențiile lui. O lege neperfectă îl determină întotdeauna pe legiuitor să elaboreze altele, pentru a o îmbunătăți sau a o completa. Legile de prisos sînt în detrimentul celor trebuincioase.

În cazul existenței unor legi drepte și a unei organizări raționale a statului libertățile omului sînt garantate și nimeni nu poate să-l oblige să facă ceea ce legea nu permite. Libertatea politică nu înseamnă nicidecum că fiecare poate să facă ce vrea, deoarece în acest caz nimeni nu va mai fi liber.

Libertatea înseamnă să procedezi așa cum indică legea. Ea este bunul care ne îngăduie să ne bucurăm de celelalte bunuri.

12. Jean-Jacques Rousseau

Tema libertății naturale este tratată și de gânditorul Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), autorul lucrărilor *Contractul social* (1762) și *Discursul asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni* (1752), opere care se leagă între ele și întregesc problema dreptului și statului.

Rousseau, ca și ceilalți exponenți ai contractului social, înaintează teza că oamenii, conform legilor naturii, sînt liberi și egali. Omul este un individ bun și fericit, pentru că se naște bun, iar ceea ce vine de la natură și era fericit⁴³. În ipostaza naturală omul se bucură de libertate și egalitate deplină. Ce l-a determinat pe om să părăsească această stare? Ce s-a întîmplat că el a fost privat de libertate?

Conform ideilor lui Rousseau, principala cauză a nefericirii omului este instinctul proprietății private, urmat de dominația politică care i-a impus pe oameni să viețuiască într- un raport de dependență reciprocă, ceea ce este contrar principiilor naturale ale ființei lor.

Rousseau afirmă că oamenii ajunseră într-un stadiu cînd obstacolele care împiedicau rămînerea lor în starea de natură îi arunca în cumpănă prin rezistența lor decît forțele pe care fiecare individ le putea întrebuița pentru a se menține în această stare⁴⁴.

Astfel, starea primitivă nu mai putea să se mențină, iar ființa umană era impusă să facă un pas în evoluția sa sortită peirii. Oamenii, după Rousseau, ajunși în această ipostază, nemaiputînd crea forțe noi, nu le rămîne decît să le unească și să le dirijeze pe cele existente în vederea unui singur scop, facîndu-le să acționeze în deplin acord, fapt ce a pus fundamentul contractului social.

Contractul social reprezintă o formă ideală de asociere care dă naștere unui corp moral și colectiv în care există un angajament reciproc al publicului cu particularii. Fiecare individ se află angajat într-o dublă relație: ca membru al suveranului față de particulari și ca membru al statului față de suveran. Suveranul, la rîndul său, are și el obligații față de membrii societății, deoarece, în caz contrar, ar deveni un particular ce se

poate ridica pînă la tiranie, ceea ce nu este altceva decît autonimicire, prin care oamenii s-ar întoarce în starea naturală.

În urma încheierii contractului social, fiecărui asociat îi sînt înstrăinate toate drepturile sale în favoarea întregii comunități, deoarece dacă ar rămîne unele drepturi în mîinile unor particulari fără nici un superior comun, fiecare ar putea să-și devină propriul judecător⁴⁵.

În starea naturală omul posedă dreptul asupra tuturor bunurilor, astfel libertatea naturală fiind limitată doar de forțele individului. În această ipostază totul era comun, individul nu era cu nimic dator celor ce nici nu le-a făgăduit nimic.

Ca urmare a încheierii contractului, cînd libertatea devine civilă, dreptul civil limitează individul doar la ceea ce este necesar și la ceea ce este produsul muncii lui⁴⁶.

Contractul social urmărește scopul asigurării libertății naturale, netransformate în urma încheierii acestuia în libertate civilă, fiindcă pierderea libertății înseamnă renunțarea la calitatea de om, la drepturile umane.

Trecerea de la starea naturală la cea civilă provoacă în om o schimbare, înlocuind instinctul prin justiție și dînd tuturor acțiunilor sale moralitatea care le lipsea înainte. În starea civilă glasul datoriei înlocuiește impulsul fizic și dreptul ia locul poftii, astfel rațiunea înălțîndu-se pînă la cel mai înalt grad.

Pactul fundamental în loc să distrugă egalitatea naturală, dimpotrivă înlocuiește inegalitatea fizică dintre oameni pe care a putut-o lăsa natura printr-o egalitate morală și legitimă, astfel fiecare putînd fi inegal ca forțe sau ca geniu, devenind toți egali printr-o convenție și prin drept⁴⁷.

Dreptul și forța nu au nici un sens, deoarece nicicînd puterea fizică nu a dat naștere moralității. Cel mai puternic nu este niciodată destul de puternic, încît să fie întotdeauna stăpîn, dacă nu-și transformă puterea în drept și nu-și schimbă ascultarea în datorie. Astfel, întrucît forța nu dă naștere nici unui drept, reiese că singura autoritate legitimă căreia omul

trebuie să i se supună este convenția⁴⁸. Această egalitate presupune existența acelorași condiții de supunere pentru toate persoanele, precum și exercitarea acelorași drepturi pentru fiecare în parte. Reciprocitatea, apărută între persoane dă naștere unei justiții universale a cărei izvor este rațiunea umană.

Experiența rațiunii umane, în baza căreia oamenii s-au asociat, este voința generală, deoarece, în esență, ea pornește de la toți pentru a se aplica tuturor, fiind pentru toți adevărata libertate. Fiecare individ își poate impune voința, ca interesul său particular să nu corespundă interesului general. În acest caz, este necesară existența unei constrângeri din partea statului care să pună în acord voința particulară cu voința generală.

Oricine ar refuza să se supună voinței generale, va fi constrâns de corpul întreg al societății, astfel fiind forțat să fie liber. În cazul în care s-a încălcat pactul social, prin care părțile și-au asumat obligații în mod tacit, individul va reintra în drepturile sale inițiale și își va reclama libertatea naturală, pierzând prin aceasta libertatea convențională prin care a renunțat la cea naturală.

Voința particulară, spre deosebire de voința generală, care reflectă un interes comun, prevede interesul privat și nu este altceva decât o sumă de voințe particulare⁴⁹.

Cetățeanul datorează statului toate serviciile pe care i le poate face, de vreme ce suveranul le cere, dar nici suveranul în ceea ce-l privește nu poate să-i împovăreze pe supuși cu nici un lanț, care este inutil comunității, deoarece conform legii rațiunii nimic nu se face fără o cauză, întocmai ca și conform legii naturii. A spune că un om se dăruiește în mod gratuit, înseamnă să spui un lucru absurd și de neconceput, astfel acest act este considerat cu adevărat ilegal și nul.

Libertatea și egalitatea trebuie să fie obiectivele principale ale oricărui sistem de legislație, deoarece forța lucrurilor tinde întotdeauna a le distruge în esență⁵⁰.

Legea, după Rousseau, este expresia generală a voinței oamenilor și nicidecum un act arbitrar de autoritate. Obiectul legilor este întotdeauna general, cuprinzând, în acest fel, pe toți supușii, cât și acțiunile lor la abstract, și niciodată ca particulare. Autoritatea pentru a fi considerată legală trebuie să se bazeze întotdeauna pe lege.

Voința generală, ca expresie a intereselor comune, prevede adevărata suveranitate ce aparține poporului și nicidecum unui individ sau unei corporații particulare. În acest fel, ea constituie, în mod necesar, un stat ca o sinteză a libertăților individuale.

Corpul politic al unui stat are două mobiluri, și anume voința (puterea legislativă) și forța (puterea executivă), așa cum orice acțiune liberă are două cauze care colaborează pentru a produce: una morală (voința, care determină actul) și alta fizică (puterea care o îndeplinește)²¹.

Progresele cugetării omenești, ale școlilor istorice, pozitivistice și sociologice în problemele statului și dreptului au diminuat conceptul dreptului natural, fiindcă dreptul nu este un produs abstract al rațiunii umane, ci, din contra, se dezvoltă pe parcursul istoriei, avînd ca temei o realitate socială.

Astăzi ne aflăm la renașterea dreptului natural, dar într-o formă nouă, care contestă rațiunii putința de a edicta legi cu conținut variabil, a unor condiții raționale permanente și necesare ale conștiinței juridice unui popor.

II. ȘCOALA ISTORICĂ A DREPTULUI

Școala istorică a dreptului a apărut în Germania la sfîrșitul sec. al XVIII-lea - începutul sec. al XIX-lea și este reprezentată de Gustav Hugo (1798-1846), Friedrich Karl von Savigny (1779-1861) și Friedrich Puchta (1798-1846).

Germenele acestei școli îl constituie școala dreptului natural sub forma ei clasică ale cărei idei au servit drept premise de apariție a ei. Însuși Montesquieu în opera sa *Despre spiritul legilor*, constată varietatea dreptului în raport cu mediul fizic care, la rîndul său, nu exclude mediul istoric și cel social, avînd deci un accent mai puțin reliefat în concepția gînditorului francez.

Această școală a apărut în contextul în care, în urma revoluției franceze, se urmărea codificarea dreptului în Germania. Spre deosebire de juriștii francezi, juriștii germani s-au pronunțat împotriva ideilor stipulate de revoluția franceză, conform cărora

voința legislatorului prevalează asupra faptelor sociale, considerînd deci legea atotcreatoare.

1. **Gustav Hugo**

Primele idei fundamentale care au conturat concepția școlii istorice a dreptului sînt reflectate în opera fondatorului acestei școli, Gustav Hugo, *Manual de drept natural sau filosofia dreptului pozitiv*.

În această lucrare, autorul contestează ideile dreptului natural, afirmînd faptul că apariția statului pe calea unui contract social este de neconceput, deoarece, practic, este imposibil ca să se încheie un asemenea acord între milioane de oameni străini în scopul creării statului, căruia urmează să i se subordoneze în activitatea lor. În aceeași timp, concepul contractului social devine dăunătoare, deoarece puterea în stat nu este durabilă, fiindcă obligația de supunere are la bază acordul încheiat între oameni.

Puterea și dreptul, după Hugo, au apărut în mod diferit și această diversitate nu corespunde rațiunii absolute. Atît puterea cît și dreptul sînt recunoscute ca fiind juste pentru un anumit interval de timp, iar ceea ce este recunoscut de majoritatea oamenilor ca just nu constituie un act irațional².

În opera sa, exponentul școlii istorice a fost preocupat de cercetarea teoriei dreptului pozitiv, care, spre deosebire de dreptul natural, își are legitățile sale de dezvoltare, independent de rațiune.

În concepția lui Hugo dreptul apare din necesitatea soluționării diferitelor litigii care iau naștere ca rezultat al dezvoltării sociale. El are un caracter coercitiv și este independent de puterea legislativă, dezvoltîndu-se deci autonom. Legislatorul este doar un organ al conștiinței sociale care reflectă în legi realitatea existentă ce s-a format în viața colectivității. În cazul în care legislatorul se îndepărtează de această realitate, aceasta devine o frînă în dezvoltarea socială, fiindcă dreptul este expresia conștiinței juridice populare și nu poate fi în mod arbitrar înlocuit.

Ca rezultat al geniului popular, dreptul se cristalizează în mod subconștient. El este un produs colectiv al vieții istorice și nu o creație a unor individualități. Izvorul său stă în mod natural în adâncurile trecutului, din care se încheagă în mod lent, legându-se de aspirațiile colective ale viitorului⁵³.

În mod analog ia naștere limbajul unui popor. Acesta nu se crează printr-un efort de reflecție sau printr-un efort rațional, ci ia naștere în mod spontan și se dezvoltă în legătură cu însăși spiritul naturii, reprezentând o creștere organică de sine stătătoare, ca și morala, arta. Asemeni limbajului dreptul se naște și se dezvoltă în conformitate cu spiritul național al poporului respectiv⁵⁴. Acest spirit se modifică cu timpul, însă rămîne a fi întotdeauna izvorul dreptului, deoarece dreptul apare, evoluează și dispare odată cu poporul care-și crează propriul drept.

Cutuma constituie izvorul original și fundamental al dreptului, care, fiind recunoscută de către popor, se cristalizează sub formă de deprinderi în conduita umană.

Statul, după Hugo, este produsul voinței poporului, iar legile pe care le decretează exprimă această voință.

2. Friedrich Karl von Savigny

În concepția lui Savigny, dreptul fiecărui popor s-a dezvoltat ca urmare a evoluției istorice așa cum s-a dezvoltat limba, poporul, obiceiurile, morala și orînduirea politică. Fiind un product al spiritului poporului, el există în conștiința poporului nu atât în concepte abstracte, cât în perceperea vie a instituțiilor juridice.

La etapa inițială a dezvoltării sale, dreptul exista sub forma dreptului natural a cărei expresie formală se manifesta în acțiunile simbolice ale indivizilor. Odată cu dezvoltarea poporului, culturii, dreptul devine o știință aparte care cuprinde realizările științifice ale juriștilor.

3. Friedrich Puchta

În lucrările sale Puchta a abordat problema autodezvoltării naturale a dreptului asemenea spiritului poporului.

Conform concepției lui Puchta, primele manifestări ale conștiinței juridice i-au naștere în cadrul familiei, însă această conștiință comportă un caracter neconturat. Odată cu dezvoltarea poporului, ea își conturează caracterul, devenind astfel, pregnantă, deoarece oamenii se unesc între ei numai prin intermediul dreptului. Pentru a apăra acest drept, oamenii au creat statul. Nici legislatorul, nici juriștii nu creează dreptul, dar contribuie la cercetarea diferitelor laturi ale spiritului poporului.

Obiceiul, după Puchta, reprezintă prima formă de manifestare a dreptului care reiese din conștiința populară. Legislatorul are menirea de a-l transpune în legi, asigurându-i în acest mod o formă rigidă. Jurisprudența are drept scop interpretarea normelor juridice, cercetarea cazurilor juridice care, fiind realizate, permit, totodată, și cunoașterea profundă a spiritului poporului.

Dreptul și statul, în concepția lui Puchta, iau naștere din voința divină reflectată în voința poporului. Poporul este definit ca o uniune naturală a oamenilor uniți printr-o descendență comună^{ss}.

4. Georg Wilhem Friedrich Hegel

Un alt exponent al istoricismului, și anume al curentului istoricismului filosofic sau idealismului obiectiv, se consideră filosoful german Georg Wilhem Hegel (1770-1831).

În abordarea problemei dreptului Hegel pornește de la ideea de bază a sistemului său filosofic - ce este rațional este real și ce este real este rațional. Această idee, după Hegel, stă la baza atât a spiritului universal, cât și a naturii.

Terenul dreptului, în concepția sa, îl formează spiritul, iar locul și punctul său cel mai apropiat îl reprezintă voința liberă, de unde reiese că libertatea este substanța și determinația dreptului.

Voința constituie în sine elementul purei nedeterminări, adică cel al purei reflectări a Eului în sine, în care orice limitare, orice conținut dat și determinat prin natură (nevoi, dorințe, impulsuri etc.) este dizolvat.

În cazul în care individul se abstrage, în mod absolut, de la orice determinație, în care el se găsește sau care și-a pus-o în sine, voința nu mai devine o voință liberă, ci sîntem în prezența libertății intelectului, care, în esență, este vidă. Această libertate negativă, cum o numește Hegel, totuși, conține în sine o determinație esențială pentru voință.

La rîndul său, Eul, care este trecerea din nedeterminarea nedeterminată în diferențiată delimitare, reprezintă un anumit conținut și obiect, care poate fi dat de natură sau de către spirit, devenind, în acest fel, un moment determinat, absolut al finității. Acest moment, asemenea celui dintîi, este o negativitate, adică o suprimare a negativității abstracte.

O voință care vrea numai generalul abstract, în esență, nu vrea nimic și astfel nu este voință. Tot așa, cînd o voință dorește numai particularul, ea își devine sieși o proprie limitare.

Voința constituie, după Hegel, unitatea acestor două momente: este particularitatea reflectată în sine și prin aceasta ridicată la universalitate, singularitate. Autodeterminarea Eului constă în a se situa cu negativul său însuși, anume ca determinat, mărginit și a rămîne la sine, adică în identitatea sa cu sine și în universalitatea sa și deci în determinare a se lega doar de el însuși³⁶.

Concepția voinței libere în problema dreptului formează esența dreptului. Dreptul, conform concepției lui Hegel, este libertatea ca idee³⁷. Etapele dezvoltării ideii voinței în și pentru sine libere, după Hegel, sînt: dreptul abstract, moralitatea și eticul, care în raționalitatea lor ne permit a concepe dreptul însăși. În dreptul abstract, voința în pentru sine liberă este în determinația mijlocirii, ceea ce înseamnă că toate determinațiile sînt conținute și nedezvoltate ca totalitate în ele însele. Voința este realitatea ei negativă față de ceea ce este real, raportîndu-se, astfel, în mod abstrac numai la sine, ceea ce

reprezintă voința individuală în sine a unui subiect. Această primă determinare a voinței, în conceptul său abstract, în esență, constituie ea însăși o determinare.

Universalitatea voinței libere pentru sine, fiind deci formală, este o simplă raportare conștientă de sine asupra sa fără alt conținut. Persoana este subiectul strict pentru sine, singularitatea libertății în pura ființă pentru sine, care nu are în fața sa decât pura personalitate. Personalitatea, drept concept și temelie ale dreptului abstract, ia ființă numai atunci, când subiectul nu are despre sine, doar o conștiință de sine, în genere, fiind astfel nu un concret, determinat într-un fel oarecare, ci atunci când are o conștiință despre sine, ca fiind un Eu cu totul abstract, în care orice mărginire și valabilitate concretă sînt negate și fără valoare.

Particularitatea voinței, ca moment al întregii conștiințe a voinței, fiind deci diferită de personalitate, nu este conținută încă în personalitatea abstractă, dar ea, totuși, este dată sub forma dorinței, trebuinței, instinctului, preferinței întâmplătoare, etc.

Dreptul abstract, în raport cu moralitatea, eticul, se reduce doar la o posibilitate, limitîndu-se numai la ceea ce este negativ, adică de a nu leza personalitatea și ceea ce decurge din ea, imperativul căreia este de a fi persoană și a respecta pe ceilalți ca persoane.

Persoana, care, prin singularitatea sa, hotărăște și este nemijlocită, se raportează la o natură dată. Pentru a se pune în existență în fapt, ca fiind a ei, singularitatea trebuie să exprime orice limitare și să-și dea o realitate a obiectivității, pe care o găsește în relațiile cu alte persoane și în raportarea ei la sine, diferențiată în ea însăși ca voință particulară.

În proprietate, pura subiectivitate a persoanei este suprimată, devenind deci rațională. Însușind un bun, omul își manifestă supremația voinței sale față de acest lucru care, în esență, nu este în/și pentru sine, nu este scop în sine, ci omul însuși își pune în acesta un scop, decât acela pe care îl avea nemijlocit, își pune sufletul său.

Oamenii pot deveni egali numai când sînt persoane, ceea ce nu putem spune despre personalitate, deoarece vorbim despre personalitatea abstractă, care încă nu este particulară și pură în evidență. Putem spune că egalitatea este comună persoanelor abstracte, iar în cazul posesiunii proprietății, aceasta aparține domeniului inegalității⁵⁸. În

acest sens, Justiția e considerată corectă numai atunci, când fiecare are dreptul la proprietate, dar nu în sensul ca proprietatea fiecăruia să fie egală.

Omul este, prin esența lui nemijlocită în el însuși, ceva natural, exterior conceptului său. Numai prin desăvârșirea propriului său corp și spirit, prin aceea că conștiința sa de sine se sesizează ca fiind liberă, el se ia în posesie pe sine și devine proprietatea lui însuși în opoziție cu alții.

Proprietatea, în esența sa, este liberă și deplină. Libertatea proprietății este nevoia spiritului de a progresa în conștiința de sine. Fiind proprietar deplin al lucrului, omul este, totodată, proprietar deplin și al valorii, al întrebuințării acestui lucru. În cazul în care întreaga sferă a utilizării proprietății îi aparține omului, iar proprietatea abstractă ar fi a unui altul, atunci, pe lângă faptul că lucrul ar fi pătruns de voința omului, ce utilizează această proprietate, ar avea ceva nepătruns pentru sine și, anume, voința altuia, voința goală.

Voința, fiind particulară, deosebită pentru sine de voința generală, dă naștere bunului plac și caracterului întâmplător al înțelegerii și al voinței, care este opusă dreptului. Astfel, dreptul, ca fiind particular și prin aceasta variază în opoziție cu universalitatea sa, ia forma unei aparențe în parte, ca inexistent, ceea ce ne denotă existența diferitelor nedreptăți.

Ca ființă vie, după Hegel, omul poate fi supus constrângerii, adică latura sa fizică poate fi adusă sub forța altora, însă voința liberă nu poate în/și pentru sine să fie constrânsă, decât numai dacă ea nu se retrage însăși din exterioritatea în care este reținută sau din reprezentarea acestuia.

Dreptul abstract este un drept de constrângere, deoarece nedreptatea comisă împotriva acestuia este o violență contra existenței-în-fapt a libertății umane într-un lucru exterior⁵⁹.

Următoarea treaptă a voinței care se dorește a fi liberă, în realitate este moralitatea. Ea înfățișează latura reală a conceptului libertății, iar Binele, care este scop al omului, trebuie să se determine după această idee. Existența-în-fapt a Binelui este o hotărâre a omului și el poate să o realizeze în sine, deci, existența fiind cu totul inferioară,

fără a putea fi supusă constrîngerii. De aceea, legile statului nu pot să voiască să se pronunțe asupra intenției, căci în ceea ce este moral, omul este el însuși și forța nu are sens⁶⁰.

Voința determinată ca subiectivă, liberă pentru sine pentru a deveni idee, trebuie să aibă ea însăși existența în fapt. De aceea, întreaga determinare a subiectivității voinței trebuie să aibă obiectivitate. Conținutul voinței subiective, adică a voinței morale conține o determinație proprie. Dacă voința a luat forma obiectivității, ea trebuie să se conțină, totuși, mai departe în subiectivitatea ei și fapta trebuie să aibă valoare numai dacă este determinată interior. Astfel, subiectivul cu conținutul binelui personal, stă, ca fiind reflectat în sine, infinit, în același timp în raport cu universalul, ca voință fiind în sine.

Binele este ideea determinată, ca fiind unitatea conceptului voinței și a voinței particulare. Binele personal în această idee nu are nici o valabilitate pentru sine ca existență a voinței particulare singulare, ci numai ca bine personal universal și esențial ca universal în sine. Dreptul nu poate fi binele fără binele personal, iar binele fără voința subiectivă este însăși o abstracție fără realitate, care trebuie să se obțină abia prin aceasta.

Dezvoltarea binelui, în concepția lui Hegel, comportă trei stadii. În primul rînd, ca acest bine să fie pentru sine, iar persoana care voiește să fie voință particulară, trebuie să știe despre aceasta. În rîndul al doilea, este necesar ca persoana să-și dezvolte determinațiile particulare ale Binelui. În rîndul al treilea, trebuie ca aceste determinări ale Binelui să ființeze pentru sine.

Unitatea binelui subiectiv și abstract, ființînd în/și pentru sine, este eticul, ca fiind ideea libertății, unde Binele viu își are realitatea sa. În etic, Binele este substanță, adică împlinire a Binelui cu subiectivitatea. În istoria popoarelor eticul a fost înfățișat ca justiția veșnică în care agitația deșartă a indivizilor rămîne doar un joc al valurilor⁶¹. Astfel, în identitatea sa simplă cu realitatea indivizilor, el constituie un mod general de acționare a acestora, ca a doua natură care este pusă în locul primei voințe pur naturale și care reprezintă spiritul viu și prezent ca o lume. În acest etic, individul își recunoaște propria sa demnitate, precum și întreaga subsistență a scopurilor particulare, ca întemeiate în universal și reale în sine. Substanța eticului o constituie familia, societatea civilă și orînduirea de stat.

Familia, în virtutea principiului personalității, se desface, în mod natural, într-o multitudine de familii, astfel încât eticul cade sub aparența pierderii esenței sale, adică în cazul dat particularitatea se desprinde de universalitate. Totuși, în societatea civilă eticul își recapătă esența sa, iar particularitatea și universalitatea devin pentru sine o condiționare reciprocă. Astfel, în timp ce una pare să fie contrariul celeilalte, fiecare o are pe cealaltă drept condiție a sa, astfel încât ambele ființează numai una prin alta. Deci omul, promovîndu-și scopul său, promovează universalul, iar acesta iarăși promovează scopul său. Scopul nu poate fi atins de indivizi, decît în măsura în care ei înșiși determină voința, hotărîrea și acțiunea lor în mod universal.

Următoarea realitate a ideii etice o constituie statul, care, ca realitate a voinței substanțiale ce o posedă în conștiința-de-sine particulă, înălțată la universalitatea sa, este raționalul în/și pentru sine. Statul în/și pentru sine este eticul în întregime, realizarea libertății reale care este, în același timp, scopul absolut al rațiunii.

Ideea etică a statului presupune ca universalul să fie legat cu libertatea deplină a particularilor și cu propășirea indivizilor astfel, ca interesul familiei și al societății civile să se reunească, impunîndu-se statului, dar, totodată, în recunoașterea că universalitatea scopului nu poate progresa fără știința și voința proprie a particularității, care trebuie să-și păstreze drepturile ei. Deci numai atunci cînd în ambele momente generalul și particularul își păstrează puterea, numai atunci un stat poate fi considerat ca stat pe deplin articulat și cu adevărat organizat.

III. ȘCOALA RAȚIONALISTĂ A DREPTULUI

Învățătura lui **Immanuel Kant** (1724-1804) constituie apogeul gândirii filosofice, după ce începe o nouă perioadă în filosofie, luînd naștere curente filosofice, ca: idealismul, empirismul, pozitivismul etc.

Operele sale principale sînt: *Critica rațiunii pure*, *Critica rațiunii practice*, *Fundamentul metafizicii moravurilor*, *Principiile metafizice ale doctrinei dreptului*.

În filosofia dreptului Kant nu a fost un mare novator. El n-a făcut decît să corecteze și să lămurească ideile mai vechi ale școlii dreptului natural, afirmînd valoarea pur rațională regulată a principiilor dreptului natural⁶⁴.

În *Critica rațiunii pure* Kant a pus bazele cunoașterii umane. În opinia sa, orice cunoaștere a omului se datorește experienței. Aceasta înseamnă că orice obiect exercită o influență asupra simțurilor noastre producîndu-ne anumite reprezentări și, în același timp, el ne pune în mișcare intelectul pentru a lega, a compara, a prelucra impresiile sensibile provenite din experiență.

Astfel, este recunoscută existența a două tulpini de cunoaștere a omului, ramificații ce provin dintr-o rădăcină comună, dar necunoscută nouă, anume sensibilitatea și intelectul: prin cea dintîi obiectele ne sînt date, iar prin cea de-a doua ele sînt gîndite⁶⁴.

Sensibilitatea, prin intermediul căreia cunoaștem obiectele din lumea din afară, presupune existența unor forme a priori de spațiu și timp, product al cunoașterii cu valoare necesară universală, ce nu rezultă din experiența externă, ci însăși această experiență le presupune⁶⁴.

Pentru a cunoaște lumea în unitatea sa univesală, este necesar ca pe lîngă formele de spațiu și timp să se impună o altă categorie a priori cunoștinței, relația - obiect al oricărei judecări.

Această categorie, de asemenea ca și spațiul și timpul, nu ia naștere din experiență externă, dar este impusă de ea.

Deasupra experienței concrete, deasupra cunoștinței sensibile, ca o realitate care le domină pe toate și care impune pecetea ei supremă și suverană tuturor celorlalte realități, stă cunoștința rațională, a cărei acțiune caracteristică este o sintetizare⁶⁴. Rațiunea pură care reflectă universalitatea nu înlătură niciodată experiența, deoarece își pierde orice bază de cunoaștere a lumii.

Întreaga cunoștință științifică se explică prin elementele a priori ale cunoștinței și activitatea lor de sinteză rațională. Fără această sinteză a cunoștințelor raționale noi nu putem afirma și concepe nimic.

Rațiunea practică, spre deosebire de rațiunea pură, are la bază principiile cunoașterii, se sprijină pe principiile determinate ale voinței, care are facultatea de a produce obiecte corespunzătoare reprezentărilor sau, cel puțin, de a se determina pe sine la producerea acestora.

Principiile determinate ale voinței nu pot fi considerate ca legi, cărora trebuie să ne conformăm, deoarece în domeniul practic rațiunea are de aface doar cu facultatea de a rîvni, după a cărei natură particulară regula se poate îndruma în chip diferit.

Voința este sediul dorinței neconștiente, precum și al liberului arbitru. Această dorință neconștientă, îndreptată către un obiect, este autoîntemeiată pe bunul plac și nu pe conștiința actului. Liberul arbitru, din contra, este facultatea dorinței autodeterminate, care acționează după bunul plac și are conștiința faptului în producerea obiectului. El poate fi determinat de rațiunea pură, fie necondiționat liber, fie determinat de înclinații sau animalic. Liber arbitru devine ir sine pur numai dacă rațiunea a ajuns, prin exercițiu, să purifice voința de orice impuls sensibil, astfel încât maxima acțiunii sale să aibă o valoare universală fără o dependență implicată de sensibilitate, ceea ce este neconform voinței pure.

Conform ideilor kantiene, acțiunile omului sînt subordonate unor imperative și, anume: imperativului ipotetic și imperativului categoric.

Imperativul ipotetic este un imperativ condiționat ce este specific voinței ce rîvnește.

Imperativul categoric, spre deosebire de cel ipotetic, este necondiționat și izvorăște din adîncul conștiinței sub formă de lege ce determină suficient voința ca independentă de condițiile întîmplătoare.

Conceptul de drept, deși este un concept pur, se întemeiază în practică și are la bază anume imperativul categoric sau legea morală formulată astfel: ”Lucrează în așa

fel, ca maxima acțiunii tale să poată servi drept principiu al unei legislații universale”⁶⁶. După Kant, sistemul de principii raționale se contopește cu legea morală, deoarece tot ce este rațional, trebuie să fie și moral.

Legea morală, a cărei fundament este libertatea, poruncește, în mod absolut, pentru toți aceleași fapte și înlătură orice impuls particular voinței, astfel reprezentând certitudinea de a ajunge la universalitate.

Dreptul, spre deosebire de morală, se reduce doar la reglementarea acțiunilor exterioare ale oamenilor, făcând abstracție de motivele care determină actul sau abținerea. Potrivit concepției exponentului, dreptul se reduce la ideea conform căreia este interzis de a aduce vreo daună altei persoane prin propria acțiune exterioară, nu însă după interioritatea sufletului⁶⁷.

Dreptul apare ca un obstacol față de libertatea interioară stipulată de legile universale, impunând conformarea exterioară cu legea, conținând deci, în sine, posibilitatea constrângerii. Constrângerea este considerată dreaptă atunci, când ea este îndreptată în scopul surmontării unui obstacol, ca urmare a întrebuirii libertății în calea unei libertăți conform legilor universale, după care este considerat obstacol în calea libertății numai ceea ce nu este drept.

Dreptul, în concepția lui Immanuel Kant, este totalitatea condițiilor, potrivit cărora liberul arbitru al unui om se poate uni cu liberul arbitru al altui om conform unei legi universale a libertății⁶⁸.

Echitatea este expresia conștiinței, a forului interior și nu este dictată de vre-o lege socială. Ea este nota de umanitate adusă dreptului. Echitatea nu poate fi invocată în fața altei persoane ca o idee care să-1 mobilizeze să-și îndeplinească datoria morală, ci se invocă numai în numele propriului drept. Dictonul echității are la bază ideea, după care „dreptul cel mai riguros este nedreptatea cea mai mare”.

Statul este o reuniune a unei multitudini de oameni sub legi juridice, constituit conform ideii unui contract social, care este baza juridică ideală a sa.

El ia ființă ca urmare a coexistenței libertăților individuale cu libertatea tuturor, servind, astfel, la îngrădirea libertății individuale pentru asigurarea vieții în comun.

Scopul statului este de a proteja dreptul. El trebuie să asigure cetățenilor posibilitatea de a se bucura de drepturile lor, dar nu trebuie să se amestece în activitățile individuale, nici să îngrijească de interesele individuale.

Orice stat include în sine trei puteri, adică voința unificată universal într-o întreită persoană: puterea legislativă, puterea executivă, puterea judecătorească corespunzătoare celor trei propoziții ale unui raționament practic. Astfel, premisei majore îi corespunde legea voinței, premisa minoră cuprinde porunca de a proceda conform legii, iar concluziei i se implică hotărârea judecătorească în scopul reglementării juridice a cazurilor ce pot surveni⁶⁹.

IV. ȘCOALA REALISTĂ A DREPTULUI

Școala realistă a apărut în secolul al XIX-lea, fiind reprezentată de învățatul german **Rudolf von Ihering** (1818- 1892).

Ideile acestei școli au fost expuse în lucrările *Spiritul dreptului roman*, *Lupta pentru drept* și *Scopul în drept*.

În concepția lui Ihering, dreptul rezultă din propriile sale forțe și reprezintă o realitate vie. Reperele solide pe care le urmează dreptul în devenirea sa tin de spiritul etnic și de valorile culturale⁷⁰. Aceste idei îl apropie pe Ihering de concepția școlii istorice, reducându-se, în acest fel, doar la câteva repere inițiale. Bunăoară, Ihering susține că dezvoltarea dreptului, precum și a limbii și a artei este supusă unor legități, însă după forma și metodele lor de dezvoltare există o deosebire esențială. De asemenea, reprezentanții școlii istorice puneau accentul pe obicei, minimalizând legea în progresul dreptului pînă la rolul său de a constata faptele sociale, iar Ihering constată că singurul mijloc de dezvoltare a dreptului îl constituie legea, deoarece prin intermediul ei sînt distruse toate clișeele dreptului, dîndu-i astfel curs evoluției sale.

Dreptul, după Ihering, ia naștere și se dezvoltă sub acțiunea factorilor exteriori, ca rezultat al unei lupte permanente. Acești factori reprezintă interesele oamenilor

proiectate în scopuri, care sînt realizate nemijlocit prin intermediul dreptului. De aici apare ideea conform căreia dreptul asigură interesele vitale ale persoanei, contribuie la satisfacerea diferitelor necesități umane.

Dreptul urmărește întotdeauna scopul menținerii păcii în cadrul societății, de asemenea și în afara ei. Mijlocul realizării acestui obiectiv este lupta, care va dura atîta timp, cît va exista însăși lumea, deoarece atît dreptul, cît și lumea, sînt rezultatul luptei²¹. Această luptă nu este, pur și simplu, un act de gîndire, ci o forță cu adevărat vie, îndreptată împotriva nedreptăților. Lupta dintre popoare, a păturilor sociale, a indivizilor cu toate nelegiuirile formează esența dreptului.

Dreptul reprezintă nu numai o luptă continuă, dar și o activitate asemănătoare a întregii națiuni în sferile economică și spirituală. Fiecare individ în parte, fiind impus de împrejurări de a-și apăra dreptul său, își orientează eforturile sale în vederea realizării ideii de drept. Însă această cale nu este urmată de toate persoanele, deoarece nu toți cunosc ideea de luptă a dreptului. De aceea, cei ce nu cunosc această idee vor afirma întotdeauna că au dreptate, așa cum un moștenitor care a primit o avuție va nega că proprietatea se obține prin muncă, deoarece experiența trăită mai mult nici nu-i oferă²².

Această dualitate a dreptului, precum și cea a proprietății, se oglindește în voința fiecărui individ, cît și în cea a popoarelor. Unii se bucură de pace și de viață fericită în satisfacerea necesităților, iar alții duc o viață în permanentă luptă pentru propriul drept. Același tablou îl descoperim și în evoluția socială în care o perioadă de viață fericită a unei generații este succedată de o perioadă grea de luptă a altei generații și viceversa.

Ihering afirmă că nu există un drept absolut echitabil. Valoarea dreptului constă în realizarea scopurilor puse. Luînd naștere în lupta de interese, dreptul apare în calitate de forță, care subordonează voința unor indivizi intereselor altor indivizi, în condiții obligatorii de respectare a principiilor de convețuire socială.

Dreptul, după reprezentantul școlii realiste, se divizează în drept obiectiv și în drept subiectiv.

Realizarea acestor drepturi poate fi efectuată numai prin intermediul luptei. Astfel, traducerea în viață a dreptului din partea statului, apărarea ordinii de drept este o luptă a

statului împotriva fărădelegilor și samavolniciei. Astfel, orice persoană își poate obține dreptul său doar declanșând o luptă în acest scop, fiindcă dreptul existent constituie un obstacol în calea intereselor pe care le pretinde subiectul pentru desăvârșirea sa. În cazul că se refuză de a satisface aceste drepturi și interese, se poate întâmpla ca acestea să fie dobândite pe calea unui război. Astfel, toate realizările din istoria dreptului: distrugerea robiei, șerbiei, libertatea funciară, libertatea exercitării meseriilor, libertatea credinței s-au cucerit prin confruntări înverșunate, susține Ihering.

Lupta declanșată între dreptul vechi și dreptul nou poate să dureze secole la rând. Trecerea de la o treaptă evolutivă a dreptului la o alta mai desăvârșită poate fi realizată doar prin recunoașterea drepturilor și intereselor particulare²³. Dreptul nou apărut descoperă iarăși legătura sa cu continuitatea spre care tinde mereu, astfel ideea de drept fiind într-o permanentă evoluție.

Lupta dreptului subiectiv sau concret își are expresia în încălcarea sau însușirea acestui drept de către o altă persoană, fiindcă atât dreptul individului, cât și dreptul unui popor nu este asigurat de pericolul exterior, iar interesele celui ce dispune de acest drept sînt într-o confruntare cu interesele altuia care prin atitudinea sa exprimă un nerespect față de dreptul dat.

Această luptă se accelerează în toate sferele dreptului: în dreptul privat, dreptul public, dreptul internațional. Lupta pentru drept în sfera privată, spre deosebire de celelalte sfere unde ea are un caracter mai deschis (confruntări, războaie), are un caracter închis. În această sferă nu se apără doar obiectul proprietății, dar și persoana însăși, ca afirmată în acest obiect. Astfel, persoana, apărîndu-se pe sine, își apără propriul său drept, precum și cinstea, demnitatea, căci prin afectarea moralității sale se săvîrșește o nedreptate. Lupta pentru propriul drept este o obligație a orișicărei persoane, deoarece aici se hotărăște soarta persoanei: decăderea ori desăvârșirea.

Simțul dreptului, ca libertate a acțiunii, există în inimile fiecăruia, înseamnă a lupta pentru interesele societății, în care sînt interesați toți²⁴. Refuzul luptei este contrar dreptului.

Lupta pentru drept este o obligație a celui ce are acest drept în raport cu sine însuși, deoarece apărarea existenței proprii este una din cele mai înalte legi ale naturii: sub forma instinctului autoapărării, care este specific tuturor ființelor. Pentru om, acest instinct, acționează atât în plan fizic, cât și în plan moral, iar acesta din urmă este apărarea dreptului fără de care poate coborî la animal²⁵. Dreptul deci este o condiție morală a existenței persoanei, iar apărarea dreptului este autoapărarea sa morală. El cuprinde în sine ansamblul instituțiilor fizice și morale ce include condițiile fizice și morale de existență a persoanei. Individul atentează la aceste instituții în scopul afirmării propriului său drept, deoarece cel ce se supune dreptului persoanei luptă pentru autoapărare, iar această obligație o impune societății pentru ca dreptul său să fie realizat.

Referindu-se la dreptul concret și la dreptul abstract, Ihering afirmă: dreptul concret nu numai că obține forță și viață prin cel abstract, dar și o întoarce lui. Astfel, toate fărădelegile, samavolniciile ce se produc în sfera dreptului public apar din cauza că cei din aparatul statului nu-și onorează cu cinste obligațiile lor din datorie.

Lupta pentru drept trebuie să fie o luptă pentru apărarea legii, deoarece, în caz contrar, orice persoană care dă dovadă de egoism pronunțat poate atrage statul de partea sa, devenind, astfel, reprezentantul legii prin intermediul căreia își poate ridica dreptul său deasupra dreptului fiecăruia. În acest caz, când lupta are la bază satisfacerea intereselor personale, aceasta este o luptă contrară legii, dreptului.

Ideea dreptului și interesele statului sînt comune și trebuie să se însoțească permanent, deoarece statul este condiția indisolubilă de existență a dreptului. Dreptul, după Ihering, apare ca un instrument necesar de organizare, de menținere și conservare a societății. Cu ajutorul constrîngerii de stat, dreptul face posibilă existența societății.

Oamenii consimt să aplice normele juridice, spune Ihering, pentru că s-au adaptat scopurilor societății, renunțînd, astfel, la egoismul lor personal, deoarece dreptul apără interesele generale ale societății, cât și cele particulare care concordă cu interesele societății.

Numai puterea de stat, abilitată să aplice normele de drept, este în drept a prezenta dreptul așa cum el există și așa cum trebuie să fie. Dreptul în afara puterii de stat este un sunet gol.

Atunci când dreptul nu-și poate realiza scopurile sale, locul dreptului este preluat de forța de stat, care remediază situația. Forța trebuie să sacrifice dreptul și să salveze existența națiunii²⁶.

V. ȘCOALA SOCIOLOGICĂ SAU POZITIVISTĂ A DREPTULUI

1. August Comte

Școala sociologică sau pozitivistă a fost întemeiată de marele cugetător francez din prima jumătate a secolului al XIX-lea Auguste Comte (1798-1857).

În lucrarea sa *Curs de filosofie pozitivă* Comte afirmă că știința nu are dreptul să admită decît ceea ce se constată, în mod pozitiv. În concepția sa, toate științele trec în evoluția lor istorică, în mod succesiv, prin trei stadii: teologic, metafizic și pozitiv. Avînd ca punct de reper „legea celor trei stări”, Auguste Comte clasifică științele în științele matematicii, științele mecanicii, știința sociologică, care, la rîndul lor, îmbrățișează și dreptul.

Astfel, pentru a ne îndrepta în știință spre ceva ce este concret, după Comte, trebuie să evităm orice explicație metafizică, să o mărginim numai la o explicație pozitivă, adică istorică, științifică, întemeiată pe date concrete, pe observație²⁷.

Dreptul este un fenomen istoric, sub forma de instituții, pe care sociologia îl studiază. El reprezintă ceva pur material, observabil prin simțurile noastre.

În societate oamenii sînt legați printr-o independență, o solidaritate foarte activă între ei. Societatea intervine pentru a se apăra, pentru a asigura conservarea sa, sau dezvoltarea sa, iar prin aceasta ea tinde să facă a prevala interesul general²⁸.

În aceste condiții nu poate fi vorba de drepturi, deoarece există numai puterea societății de a ne constrânge să facem anumite lucruri. Drept subiectiv nu există decât unul: acela de a ne face datoria.

Comte nu acceptă nici un drept subiectiv, deoarece acesta nu este ceva concret care se poate pipăi sau simți în experiența materială externă. A afirma un drept prin simțurile noastre, este a depăși posibilitățile externe. Dreptul nu este un produs direct al constatării sensibile⁹⁹.

2. Leon Duguit

Un alt reprezentant al școlii sociologice sau pozitivistice este Leon Duguit (1859-1929). Exponent al teoriei solidarității sociale, Leon Duguit consideră că dreptul are funcția de a asigura stabilitatea ordinii și a păcii sociale. Această funcție, în viziunea savantului, rezultă din faptul că dreptul decurge din viața socială și impune indivizilor norme ce trebuie respectate în interesul întregii societăți¹⁰⁰.

Dreptul nu s-a născut ca un imperativ al vieții comunitare, ci doar ca un instrument și un indicativ al înțelegerii conștiente dintre indivizi. Astfel, societatea, colectivitatea nu este în drept să suprimeze dreptul individului, iar acesta, la rândul său, nu este în drept a se confrunța cu colectivitatea și cu alți cetățeni. Toți oamenii trebuie să se impună obligatoriu prevederilor normelor juridice, ca expresie a solidarității sociale.

Norma socială, după Duguit, este sursa bunăstării indivizilor care prevalează de asupra statului. Atât statul, cât și indivizii, trebuie să se subordoneze normelor juridice. Voința deținătorilor puterii de stat este o voință juridică. Constrângerea de stat se aplică numai în baza și în limitele prevăzute de normele juridice.

Dreptul, ca atare, nu trebuie să sancționeze obligații, garanții sau să aibă caracter punitiv. Toate aceste caractere au fost dobândite odată cu intervenția statului în viața societății și, mai ales, din momentul în care guvernării au început a-și impune propria lor voință guvernaților¹⁰¹. Scopul statului trebuie să fie dreptul.

Dreptul, după Duguit, este împărțit în două categorii: dreptul social, care rezultă din viața socială a oamenilor și de care se conduc în mod conștient cei mai mulți oameni, și dreptul pozitiv, elaborat de stat, care dă consacrare juridică dreptului social, cuprins în formele juridice și investit cu forța de constrângere a statului⁸². Atunci când între dreptul social și cel edictat de stat apar disconcordanțe, este pusă în pericol întreaga valoare fundamentală a solidarității sociale. Într-o oarecare situație-limită, dreptul pozitiv, ca și statul care îl instrumentează, trebuie înlocuite cu un alt drept și un alt stat.

VI. TEORIA MATERIALISTĂ A DREPTULUI

Exponentul acestei teorii este considerat economistul și filosoful german **Karl Marx** (1818-1883), a cărui concepție materialistă privind dreptul este reflectată în *Ideologia germană*, concepție care diferă, în esență, de cea care a fost pusă la baza totalitarismului.

Marx afirmă că fiecare treaptă de dezvoltare socială își găsește un rezultat material dat, o sumă de forțe productive, un raport istoricește format față de natură ca și un raport al indivizilor între ei transmis fiecărei generații de generațiile precedente, o sumă de forțe productive, capitaluri, împrejurări⁸³.

Istoria se creează independent de toate aceste forțe ce distanțează faptele de natură. Ea este succesiunea diferitelor generații: fiecare exploatează materialele, capitalurile.

Contradicțiile dintre forțele de producție și forma relațiilor care s-au ivit de-a lungul istoriei au făcut să izbucnească revoluții, contradicții ale conștiinței, luptă de idei, luptă politică. Indivizii care au făcut revoluții și-au făcut ei înșiși iluzii asupra propriei activități, iluzii corespunzătoare gradului de cultură și treptei de dezvoltare istorică.

Întotdeauna și în toate împrejurările indivizii au pornit de la ei înșiși, dar deoarece nevoile lor, firea lor și modul de a le satisface îi legau unii de alții, ei au trebuit să intre în relații unii cu alții. Ei au intrat în aceste relații nu ca Euri pure, ci ca indivizi care se

aflau la o anumită treaptă de dezvoltare a forțelor de producție și a necesităților lor. Comportarea lor ca indivizi unii față de ceilalți a creat relațiile existente și le creează din nou în fiecare zi. Dezvoltarea unui individ este determinată de dezvoltarea tuturor celorlalți cu care acesta intră în relații directe sau indirecte. Între diferite generații de indivizi, care intră în relații reciproce, există o legătură că cei ce se succed sînt determinați în existența lor fizică de posesorii lor, ale căror forțe productive acumulate și forme de relații le preiau, fiind determinați prin aceasta în propriile lor relații reciproce.

Relațiile reale, existente, nu sînt cîtuși de puțin create de puterea de stat, ci, dimpotrivă, ele sînt forța care o creează. Indivizii care dețin puterea asupra acestor relații, sînt obligați, făcînd abstracție de faptul că puterea lor trebuie să se constituie ca stat, să dea voinței lor, determinate de aceste relații, o expresie generală ca voință de stat, ca lege, expresie a cărei conținut este determinat întotdeauna de relațiile acestei clase. Devenind deținătoare a puterii de stat, clasa dominantă devine, totodată, nu numai forța materială, ci și cea spirituală a societății, în care își găsește expresie ideea de libertate, de egalitate, considerate ca fiind cele mai valabile și raționale.

Voința de stat, ca expresie a voinței deținătorilor puterii de stat, capătă un caracter juridic. La îndeplinirea acestei voințe se face necesară aplicarea forței publice, care impune societății dreptul lor. Pe această cale, indivizii își impun voința lor, comportarea reciprocă a acestora devenind în mod obligatoriu egoistă, face necesară renegarea de sine în drept și în lege²⁴.

La rîndul său, această caracteristică este specificată și pentru clasa dominantă de a cărei voință nu depinde dacă există statul sau legea, întrucît forțele materiale nu au atins nivelul corespunzător de dezvoltare.

Statul rezultă din modul de viață material al indivizilor, avînd deci și aspectul unei voințe dominante. Dacă această voință își pierde dominația, atunci se schimbă nu numai voința, ci și existența și viața materială a indivizilor, și numai, ca urmare a acestui fapt, se schimbă și voința lor.

Statul este o realitate a unei idei oarecare, a dragostei, a existenței unite pentru celălalt, a existenței, a ceea ce are putere asupra indivizilor. El este sacrul.

El va lua forma în care indivizii clasei dominante își promovează interesele comune și din care este încheată societatea civilă dintr-o epocă. Din aceasta rezultă că și instituțiile comune se manifestă și capătă o formă politică prin mijlocirea statului. De aici apare iluzia că legea ar avea la bază voința, și anume voința liberă, ruptă de baza ei reală, iar dreptul noi îl reducem la lege⁸⁵.

Dreptul este spiritul societății, care, la rîndul său, ca și statul, reprezintă „sacru” ce trebuie permanent dezvoltat.

Societatea vrea ca oricine să obțină dreptul, dar numai dreptul sancționat de ea, adică dreptul social, nu realmente dreptul său. Iar dacă societatea are voință, aceasta se poate obține numai prin drept. Ceea ce într-o societate este drept, ceea ce este considerat echitabil, își găsește, pînă la urmă, expresie în lege, iar ceea ce este echitabil este izvorul cunoașterii. Întrucît societatea exercită o dominație asupra indivizilor, dreptul este voința ei de a domina.

Conștiința individului face parte din existența lui de moment. Împrejurările creează, formează oamenii în aceeași măsură în care oamenii creează împrejurările. Închipuirile, reprezentările unor oameni despre practica lor reală se transformă în singura forță determinată și activă care domină și stabilește practica acestor oameni. Înlăturarea reprezentărilor din conștiința oamenilor se înfăptuiește prin schimbarea împrejurărilor. Esența umană nu este o abstracție inerentă individului izolat, în realitate ea este ansamblul relațiilor sociale. Ca produs al relațiilor existente, individul dispune de voință proprie care este pentru stat nimicitoare, de aceea el exclude orice voință individuală, considerîndu-l pe fiecare individ un egoist. El poate chiar să pedepsească o faptă neînsemnată ce vine în contradicție cu dreptul clasei deținătoare a puterii de stat, care pentru individ este un drept străin. Individul nu recunoaște nici dreptul statului, nici al naturii și al religiei. El recunoaște numai dreptul său, deoarece chiar dacă cineva îi face dreptate, totuna rămîne nesatisfăcut.

Recunoașterea dreptului său reprezintă o manifestare firească și rațională a vieții, deoarece promovînd binele comun, omul promovează și propriul său bine, îl promovează și pe cel general.

Natura este fundamentul oricărei vieți ce izvorăște din ea însăși și se întoarce în ea însăși, iar în afară de ea nu mai există nimic. Prin însăși natura sa omul nu poate să se bucure conștient de viața sa, să se dezvolte, să posede fericirea decât în/și pentru comunitate cu alți oameni. Viața individuală se dezvoltă numai prin lupta cu viața exterioară, se sprijină numai pe acțiunea reciprocă cu viața generală. Orice om se opune altuia după natura sa particulară, dar după natura generală ei sînt semeni. Egalitatea între oameni se bazează pe conștiința unei naturi generale, comună tuturor oamenilor. Atîta timp cît dreptul omului concordă cu dreptul străin, el va găsi în dreptul străin și dreptul său.

Statul tinde întotdeauna să tragă foloase de pe urma omului, adică îl exploatează, profitînd de el, îl speculează, îl utilizează. El vrea ca omul să fie creatura sa. Societatea devine, astfel, atît de sălbatică, încît unii, cuprinși de o lăcomie animalică, se reped asupra produselor muncii străine și, în felul acesta, prin inactivitatea lor lasă să se descompună propria lor esență omenească. Numai în viața omenească esența se separă de existență, deci omul nu este, în realitate, cu sufletul unde este cu trupul⁸⁶. Ființele din natură, spre deosebire de om, își manifestă instinctele separat și inconștient, pe cînd omul, recunoscîndu-se pe sine prin conștiință, le reunește și le aduce în conștiința individuală. Sub influența forțelor care acționează asupra indivizilor se observă momentul înstrăinării omului fie spre general, fie spre particular. Cînd toți urmează un țel după o lege a rațiunii, aceasta se consideră drept, în caz contrar oamenii devin păcătoși. Egoiștii nu sînt devotați, înflăcărați, idealiști, consecvenți, ei sînt interesați, se gîndesc la folosul lor, sînt chibzuiți, calculați. Ei doresc să fie veșnici și să-și satisfacă interesele personale. Egoistul își bate joc de sacru. Oamenii sînt egoiști, în măsura în care sînt inconștienți și sînt conștienți, în măsura în care sînt conștienți. Atît egoismul devotat, cît și egoismul obișnuit, se întîlnesc ambii ca renegare de sine. Egoistul caută să se bucure de el însuși, cheamă la autodesfatare, la afirmarea intereselor sale. Un interes oarecare, dacă omul nu se poate debarasa de el, face din el un sclav și nu mai este proprietatea sa, ci omul este proprietatea lui. Individului nu-i rămîne decît să se determine la o pasiune esențială din proprietatea propriilor însușiri.

Faptul că o pasiune este satisfăcută unilateral nu depinde de conștiință, ci de existență, nu de gândire, ci de viață, ea este în funcție de dezvoltarea empirică și de manifestările vieții individului, care, la rândul lor, depind de relațiile existente în lume.

Autonomizarea gândurilor și a ideilor este o consecință a autonomizării legăturilor, a relațiilor personale ale indivizilor. Este necesar a înlocui dominația relațiilor și a întâmplării prin dominația indivizilor asupra întâmplării. Această dezvoltare are loc prin trecerea de la o treaptă istorică la alta.

Generalul și particularul sînt laturi ale dezvoltării personale a indivizilor, amîndouă create de condițiile de viață, la fel de empirice ale indivizilor, amîndouă sînt numai într-o

opoziție aparentă²⁷. Latura generală este permanent generată de cealaltă latură, de interesul privat, nefiind deloc o forță independentă, cu o istorie independentă, iar opoziția aparentă, la rândul său, este mereu suprimată și din nou creată. Interesul general este creat de indivizi ca oameni privați.

Oricît de mică ar fi proprietatea, principalul e ca oamenii să aibă un obiect propriu, adică o proprietate respectivă. Proprietatea este puterea îngădită asupra a ceva de care individul poate dispune anume după bunul său plac.

Proprietatea privată trăiește din mila dreptului. Numai dreptul îi oferă siguranță, căci posesiune nu înseamnă încă proprietate. Proprietatea devine a omului abia prin consimțămîntul dreptului: ea nu este un fapt, ci o ficțiune, o idee²⁸. Cu cît statul are mai mulți proprietari privați, cu atît are mai mulți oameni liberi și buni patrioți.

Libertatea omului consistă în înlăturarea lipsită de conținut a forței străine. Omul nu poate fi cu adevărat liber, deoarece nu este în stare să realizeze acest lucru. Cu cît omul devine mai liber, cu atît el se simte mai neputincios, mai multă constrîngere se ridică în fața sa. El poate numai să dorească să devină cu adevărat liber și să tindă spre aceasta, căci a fi liber rămîne un ideal.

Lichidarea reală a barierelor libertății este, în același timp, o dezvoltare pozitivă a forței productive, o energie reală și satisfacerea unor necesități stringente, o extindere a puterii indivizilor.

Fiind liber, omul își poate construi logic din nou un postulat al libertății de barieră. Iar puterea care pînă acum a existat ca atitudine în indivizi, care se eliberează, începe să

funcționeze ca forță reală, astfel o forță existentă este amplificată prin înlăturarea unei bariere.

O societate este considerată liberă cînd este întemeiată pe rațiunea omului, pe conștiința lăuntrică a omului și nu pe constrîngerea exterioară.

VII. TEORIA NORMATIVISTĂ A DREPTULUI

1. Rudolf Stammler

Bazele acestei teorii au fost puse de juristul german Rudolf Stammler.

În concepția lui Stammler, dreptul aparține domeniului gîndirii și este cunoscut ca voință. El nu aparține voinței în sensul cauzal naturalist și nici nu este produsul acestuia, dar este voința ea însăși, deoarece are proprietatea de a se determina⁸⁹.

Voința, după Stammler, poate fi divizată în voință morală și voință socială. Voința morală sau voința individului izolat, spre deosebire de voința socială, apare întotdeauna sub forma gîndirii în sine.

Voința socială este menită să aibă rolul de mediator al vieții în comun, să unească, într-un fel, scopurile indivizilor, să creieze o ordine unitară în activitatea socială.

Diviziunea voinței, conform opiniei lui Stammler, înlătură orice separație a acestora, precum și orice posibilitate de întîietate uneia asupra alteia, deoarece ambele voințe emană deopotrivă din aceeași lege supremă a voinței⁹⁰.

Voința, pentru a deveni voință justă, trebuie să se călăuzească de ideea „justului”. Ideea de „just” sau, altfel spus, „justețea”, înseamnă ordine unitară și își găsește opusul său în trăirea spirituală confuză.

Justul se aplică asupra tuturor cuprinsurilor de conștiință, percepții cât și a voinței, deoarece în orice regiune spirituală ordinea logică, armonia sînt o condiție absolut necesară cunoașterii. Justețea unei tendințe umane nu poate fi constatată doar numai prin existența sa, ci și prin scopul pe care îl urmărește. Un anumit mijloc e dovedit necesar pentru un scop particular determinat. Obiectul dorit are o valoare numai pentru o anumită tendință. Scopul și mijloacele sînt valabile subiectiv. Valoarea subiectivă are la bază doar interesele personale.

În cazul în care un cuprins de voință este considerat ca întemeiat în sine, necondiționat, nelimitat la un caz concret, acest cuprins are o valabilitate generală. Astfel, toate dorințele și tendințele individuale cu varietatea cuprinsurilor lor sînt aduse într-o armonie hotărîată, fiind îndrumate după unul și același mod al judecării.

Criteriul general nu poate fi găsit în vre-un interes particular sau în vre-un scop limitat, determinat, deoarece valoarea lor este relativă. Nevoia unui criteriu general valabil prin care se poate judeca și îndruma just o voință este atît o aspirație nobilă etică, cît și o necesitate logică ineluctabilă.

Voința noastră constă dintr-o multiplicitate de impresii și de tendințe condiționate empiric și diferite între ele: „Unul” presupune „totul”, așa cum „partea” presupune „întregul”. În cazul dat, avem de față un corelat logic de două noțiuni, care stau într-un raport de implicație reciprocă și necesară. Atunci cînd prindem impresiile lumii externe și tendințele firii omenești, noi gîndim cu fiecare din ele conceptul de „unicitate” și punem în mod necesar prin aceasta și conceptul de corelat de „unitate a unicităților”. Unitatea este posibilitatea de a ordona unicitățile în sensul unei armonii necondiționate.

Voința, fiind călăuzită de un criteriu general, are proprietatea de a pune fundamentul unei armonii necondiționate a tuturor voințelor particulare cu valoare absolută.

O voință o numim justă numai în cazul, în care ea se conduce după o lege fundamentală - ideea unei voințe libere.

Conceptul dreptului îmbrățișează dreptul în toată complexitatea sa, fie justă sau injustă. El reprezintă o unitate de condiții necesare formării fenomenului juridic și este un fenomen pur logic, în mod formal de a ordona cuprinsul cunoștinței noastre⁹¹.

Ideea dreptului, care în concepția lui Stammler este normativă, are sarcina de a împărți cuprinsul conștiinței în funcție de valoarea acesteia, în „just” și „injust”.

Prin ideea dreptului, Stammler înțelege valoarea, criteriul sau măsura cu care judecăm și spre care îndrumăm dreptul. Această valoare este, în același timp, scopul ultim și ideal al dreptului. Justiția este ideea armoniei tuturor voințelor juridice reale sau posibile. Ea este numai o exigență rațională, o idee limită care nu poate fi realizată niciodată în întregime și în definitiv.

Voința juridică, care are ca temelie ideea dreptului, asemenea voinței sociale, reprezintă o voință care unește scopurile voințelor particulare, avînd deci proprietatea exteriorizării sale prin acțiunea de reglementare exterioară, pe care Stammler o numește elementul formal condiționat al vieții sociale.

Voința juridică devine o voință justă cînd are ca fundament ideea de libertate, în baza căreia reglementarea se realizează în interesele libere ale fiecăruia din indivizi. Astfel, idealul oricărei societăți rezidă în societatea oamenilor liberi, în care fiecare își consideră conduita sa legală ca scop al altei persoane. Această idee trebuie să fie fundamentul oricărei voințe umane, dacă aceasta poate lua o decizie cu adevărat liberă și independentă de orice dorință subiectivă, dar corespunzătoare legii.

Dreptul, fiind un mod de legare a scopurilor particulare, de-asupra cărora se situează, constituie societatea. După Stammler, dezvoltarea societății poate avea loc ca urmare a dezvoltării dreptului, deoarece legitățile vieții sociale sînt legitățile formei sale juridice, adică cunoașterea și realizarea ideii de drept, ca scop final al ființei umane în societate.

Dreptul, în concepția lui Stammler, este definit ca reglementare coerentă, ordine rațională și necesară a activităților exteriorizate ce atribuie drepturi și obligații unor persoane libere²².

2. Hans Kelsen

Teoria normativistă, ca un curent al pozitivismului juridic, este reflectată în lucrarea principală a juristului american Hans Kelsen *Teoria pură a dreptului*. În doctrina dată autorul își propune a studia dreptul doar în ipostaza existenței sale. După Kelsen, știința dreptului trebuie să se limiteze la cercetarea dreptului numai în starea lui pură, înafara legăturilor cu politica, morala. În caz contrar, ea își va pierde caracterul său obiectiv și se va transforma într-o ideologie.

Locul central în teoria pură a dreptului îl ocupă norma juridică care, formal, are un caracter pur, spre deosebire de norma morală, care are un conținut. Prin sistemul său al normelor, Kelsen susține teoria creării dreptului în cascade²³. Astfel, autoritatea unei hotărâri judecătorești se originează într-un decret prezidențial; acesta, la rândul său, într-o lege adoptată de parlament, iar aceasta revendicându-se constituției. Toate normele juridice aparțin unei ordine juridice date, își justifică valabilitatea prin raportarea la o normă fundamentală²⁴.

În cazul neconformării cu norma juridică superioară, reglementarea juridică nu-și atinge scopul. Teoria dreptului are sarcina de a descifra relația dintre norma fundamentală și normele inferioare. Nu știința dreptului are a aprecia dacă norma fundamentală este bună sau rea; știința politică, etica sau religia se pronunță în această privință²⁵.

Teoria normativistă a lui Kelsen purifică dreptul de toate elementele străine lui: psihologie, etică, sociologie, teologie. Astfel, el determină conținutul dreptului ca totalmente normativ. El poate fi dedus numai din normele juridice și nu din faptele sociale. Normele sînt rupte de viața socială, de relațiile dintre oameni²⁶.

Dreptul reprezintă o regulă normativă, un sistem de norme ce reglementează conduita umană. Această conduită a omului poate avea un conținut juridic numai în baza unei norme juridice. Dreptul, spre deosebire de normele morale, religioase, are un caracter de constrângere, în cazul în care subiectul refuză a se conforma prevederilor normative.

Puterea publică impune indivizilor o conduită normativă de drept, deoarece dreptul constituie reflecția intereselor comune din societate. Dreptul nu poate fi conceput fără putere.

Statul, în concepția lui Kelsen, se identifică cu dreptul. El reprezintă ordinea legală, iar realitatea sa este conținutul dreptului pozitiv. Statul și dreptul sînt două laturi ale aceluiași fenomen²⁷. Creînd dreptul, statul trebuie să se subordoneze dreptului, iar acesta, la rîndul său, reglementează procesul său de edificare.

Identificînd statul cu dreptul, după Kelsen, orice stat este un stat de drept.

VIII. TEORIA PSIHOLOGICĂ A DREPTULUI

Teoria psihologică a fost întemeiată la începutul sec. XX, fiind dezvoltată în lucrările savantului **L.I.Petrasycki**. Ea își centrează atenția la studierea fenomenului dreptului, avînd la bază viața lăuntrică a omului.

Conform concepției lui Petrasycski, știința empirică cercetează existența umană sub aspectele fizic și psihic. Dreptul, ca fenomen al existenței, aparține laturii psihice și poate fi explicat numai prin prisma proceselor psihice emoționale și intelectuale. Astfel, el este un fenomen emotiv și face parte din sfera emoțiilor imperativ-atributive²⁸.

După natura lor, faptele umane pot fi divizate în fapte ce se produc în mod liber, precum și în fapte coerente, legate subiectiv.

Conștiința morală pune temelia obligației morale și are la bază emoțiile morale, care, la rândul lor, îl pot determina pe om la o anumită acțiune sau, dimpotrivă, îl pot stăvili de a acționa liber. Normele juridice, fiind o emanație a statului, reprezintă o reflecție a emoțiilor.

Teoria psihologică face deosebire între datorია morală, ca obligație juridică, și datorია morală, ca obligație morală. Astfel, în cazul în care datorია noastră, ca produs al conștiinței morale, este coerentă în raport cu alt individ, ca aparținând lui sieși, iar acesta din urmă pretinde la datorია noastră, la îndeplinirea obligațiilor noastre, atunci sîntem în prezența unei datorii „juridice”⁹⁹. În situația cînd obligația noastră nu se constituie, ca aparținînd altei persoane, iar aceasta nu pretinde la îndeplinirea datoriei noastre sîntem în prezența unei obligații morale.

Emoțiile juridice au la bază emoțiile atributive ale datoriei, iar temelia celor morale o formează numai emoțiile imperativ etice¹⁰⁰.

După Petraszycki, dreptul se divizează în drept autonom și drept pozitiv. Dreptul autonom constituie emoțiile, care sînt îndeplinite după îndemnul conștiinței. Dreptul pozitiv este edificat pe o autoritate străină, ce-și găsește expresia în actul normativ, stabilind, astfel, prescripții juridice obligatorii pentru toți subiecții de drept.

Dreptul, conform ideilor lui Petraszycki, îndeplinește atît o funcție distributivă, cît și una organizatorică în cadrul societății.

Școala psihologică, ca și celelalte școli juridice, a reușit să releveze, prin unghiul său de vedere, o serie de idei călăuzitoare atît în procesul de elaborare, cît și în cel de aplicare a dreptului, deoarece procesele psihologice sînt tot atît de importante, precum cele economice, politice etc. În plus, orice act normativ, ce urmează a fi pus în acțiune, trebuie să aibă la bază un mecanism psihologic, care să reflecte motivele și valorile ce trebuie realizate.

IX. ȘCOALA EXISTENȚIALISMULUI JURIDIC

Existențialismul juridic a apărut în sec. al XX-lea sub influența filosofiei existențialiste, al cărei reprezentanți au fost **Martin Heidegger** (1889-1976) și **Jean-Paul Sartre** (1905-1980).

La cercetarea fenomenelor juridice școala menționată pornește de la ființa umană, care se distinge prin categorii noi, numite existențiale. În viziunea adepților existențialismului, omul este o ființă identică și finită. El se manifestă ca un subiect adevărat, obsedat de sentimentele solitudinii și angoasei. Existențialismul își concentrează atenția asupra lumii subiective a omului, înțeleasă ca singura sursă a libertății. Această libertate este considerată ca un liber arbitru, ca o determinare absolută. A exista ca ființă umană, după existențialiști, înseamnă a folosi libertatea, a avea posibilitatea de a alege. Omul este chiar condamnat pentru a fi liber, însă el este absorbit de lucrurile exterioare, care îi îndepărtează de la adevăratele sale posibilități, făcându-l să se risipească printre lucrurile din afară¹⁰¹. Lumea externă este o lume opusă celei subiective, care nu ne va permite niciodată să cunoaștem adevărata existență umană. Doar numai experiența trăită oferă, după reprezentanții existențialismului juridic, posibilitatea cunoașterii omului¹⁰².

Dreptul, din punct de vedere al acestei filosofii, consistă în posibilitatea cunoașterii și tratării lui ca pe un fenomen existențialist, ceea ce nu putem să atribuim legilor dreptului pozitiv. În contextul dat, dreptul se manifestă ca un drept adevărat, ca o expresie a existenței sale. Legile sau dreptul pozitiv, dimpotrivă, sînt considerate ca neautentice, înstrăinate de individ, opuse existenței ca esență. Ca o reflecție obiectivă de exprimare a esenței umane neautentice, ele îl lipsesc pe om de propria individualitate. Astfel, subiectului i se impune o lume obiectivă, în care el va afla cu greu esența existenței sale, menirea sa în această lume. Dreptul este destinat să asigure indivizilor un minim de securitate socială față de „indivizii incertitudinii existențiale”. Indivizii sînt liberi în cadrul statului, dar fiecare ins trebuie să nu încalce libertatea celorlalți. Din momentul angajării el nu poate să ia libertatea sa drept țel, decît dacă consideră în egală măsură libertatea altora ca scop¹⁰³.

MIC DICȚIONAR DE NUME DE PERSONALITAȚI

Socrate (469-399 î.e.n.) - filosof grec, născut la Atena. Este considerat întemeietorul ontologiei umanismului. Obiectivul cercetărilor lui este omul. Nu a lăsat nici o operă scrisă. Concepțiile sale și-au găsit reflectare în scrierile lui Xenofon, Platon, Aristotel. A fost întotdeauna pentru luminarea tineretului și binele poporului. Lui Socrate îi aparține expresia „Cunoaște-te pe tine însuși”. Doctrina sa morală constituie un punct de cotitură atât în gândirea greacă, cât și în cea universală, devenind, astfel, un simbol al virtuții și libertății în gândire.

Platon (427-347 î.e.n.) - discipol al lui Socrate. S-a născut la Atena, unde a fondat ulterior Academia Ateniană, care a devenit un adevărat centru de gândire filosofică. A scris dialoguri filosofice. Primele sale scrieri reflectă doctrina socratică. Dialogurile lui Platon au abordat diverse probleme: curajul, prietenia, dragostea, frumusețea, statul ideal, etc. Teza fundamentală a doctrinei platonice constă în afirmarea realității unei lumi a ideilor care conține esențele, modelele tuturor lucrurilor din lumea noastră. Opera sa reprezintă culmea cea mai înaltă a filosofiei elene.

Aristotel (384-322 î.e.n.) - filosof și savant grec, născut în Stagira. Discipol al lui Platon. A întemeiat școala filosofică „Liceum” din Atena. Pentru Aristotel nu există o lume a ideilor eterne, substanțiale. Doctrina aristotelică, spre deosebire de cea platonice, are la bază spiritul realist. După Aristotel, realitatea lucrurilor este existența individuală. Scrierile sale au introdus în știință astfel de concepte ca materie, formă, putere, care, în esența lor, reprezintă fundamentul operei aristotelice. Împreună cu Platon, Aristotel a pus bazele filosofiei grecești.

Zenon (336-264 î.e.n.) - s-a născut în orașul Citium de pe insula Cipru. Este considerat întemeietorul stoicismului, școală care a fost fondată la Atena în 308 î.e.n. Din opera sa s-au păstrat numai fragmente. A fost preocupat de probleme ce țin de logică, fizică și etică.

Epicur (341-270 î.e.n.) - filosof grec, s-a născut în Chirst, lângă Atena, unde în 307 î.e.n. a fondat o școală filosofică. Doctrina sa vizează, în fond, problemele logicii, fizicii și moralei. Un loc deosebit în scrierile sale este rezervat eticii, care are un caracter empiric. La baza concepțiilor lui stau ideile de libertate, echilibru sufletesc, ideea unei vieți calme. În filosofia sa este pus accentul pe caracterul veșnic al materiei ce cuprinde în sine izvorul mișcării sale, ceea ce îl apropie de filosofia lui Democrit.

Marcus Tullius Cicero (106-43 î.e.n.) - om politic și orator roman, autor de lucrări de retorică și de filosofie. S-a născut în apropiere de Arpinum, provincia Latium. Lucrările sale filosofice concepute sub formă de dialog poartă un caracter eclectic, ele constituie o sursă importantă de cunoaștere a epistemologiei, teologiei, eticii și gândirii politice.

Augustin (354-430) - s-a născut la Teggaste în Numedia, Africa de Nord. Este cea mai reprezentativă figură a patristicii latine. Filosofia sa este considerată un platonism creștin, în ea încercînd să îmbine credința cu rațiunea. Augustin considera că „Platon a fost filosoful cel mai apropiat de lumea creștină, dar nu de lumea ideilor, ci de ființa divină”. Doctrina sa identifică această ființă divină - Dumnezeu ca ultima realitate a Adevărului și Binelui. În concepția lui Augustin frumusețea lumii este o cale de trecere de la rău la bine.

Toma din Aquino (1225-1274) - teolog și filosof italian. S-a născut lângă Napoli. Este considerat, pe bună dreptate, cel mai sistematic al întregii filosofii medievale, fiind unul din cei mai de seamă continuatori ai învățăturii lui Aristotel. Opera sa a rămas îndreptarul de bază al bisericii romano-catolice, după care Dumnezeu este primul motor al lumii, iar această idee a lui Dumnezeu conține în sine ideile tuturor lucrurilor. Filosofia lui Toma este o încercare de a acorda dogma creștină cu exigențele rațiunii.

Thommas Hobbes (1588-1679) - filosof englez. S-a născut în localitatea Westport, or. Malmesbury. Filosofia sa se bazează pe materialismul mecanicist, care explică totul în termeni de corp și mișcare. După Thommas, tot ceea ce există este corp și tot ceea ce se întîmplă este mișcare. Fenomenele sînt mișcări corporale care au loc cu o

necesitate mecanică. Filosofia sa reprezintă o analiză a naturii și a lumii artificiale, create de om, din care face parte însăși statul ca criteriu de bază după care se poate judeca valorile binelui și răului.

Benedict Spinoza (1632-1677) - filosof olandez de origine evreiască. S-a născut la Amsterdam. Filosofia sa este centrată pe Dumnezeu, dar într-o manieră panteistă. Pentru Spinoza, Dumnezeu și natura sînt identici. Omul care trăiește sub primatul rațiunii cunoaște ordinea lucrurilor și este cu adevărat liber.

John Locke (1623-1704) - filosof englez, s-a născut la Wrington. Este considerat întemeietorul empirismului modern, care susține că toate cunoștințele noastre provin din experiență. S-a manifestat drept un teoretician al cunoașterii. Concepțiile sale sînt îndreptate împotriva raționalismului care recunoaște existența ideilor și principiilor înnăscute. Locke consideră că toate cunoștințele omului provin din experiență.

În politică s-a manifestat ca adversar înverșunat al absolutismului și tiraniei, considerînd libertatea și dreptul ca forțe supreme de prosperare a societății, pledînd pentru democrația liberală.

Charles-Louis Secondat Montesquieu (1689-1755) - filosof iluminist, gînditor politic, sociolog și istorician francez. În concepțiile sale despre lume este deist. În operele sale a fost preocupat de legitățile generale cărora se supun fenomenele naturii și ale societății. Se consideră întemeietorul curentului geografic în sociologie.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) - s-a născut în Geneva. În opera sa marele filosof iluminist promovează ideea egalității tuturor oamenilor. Rousseau susține că orice activitate umană trebuie să fie legată de natură, dar să fie, totodată, și compatibilă cu voința socială.

Immanuel Kant (1724-1804) - filosof german. S-a născut la Königsberg. Filosofia sa constituie o critică a cunoașterii, depășind în acest sens empirismul și raționalismul clasic.

Tratatele de filosofie ale lui Kant reprezintă o analiză profundă a unei lumi empirice, fenomenale, sensibile, determinate, adică a unei lumi a lucrului în sine, a lumii noumenale, inteligibile și libere. Viața și opera lui Kant rămân a fi un exemplu convingător al superiorului uman, trăit și înfăptuit în forma individuală a personalității.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) - filosof german, s-a născut la Stuttgart. Sistemul său filosofic este sistemul rațiunii, care domină lumea și se dezvoltă sub toate aspectele concrete ale lumii, naturii și spiritului. În centrul filosofiei sale se află teza conform căreia „ceea ce este rațional este real și ceea ce este real este rațional”.

Ideea, după Hegel, este adevărul lucrurilor, explicat în rațiunea lui de a fi. Moralitatea, regula morală obiectivă, dreptul, statul - toate sînt creația spiritului în istorie.

Auguste Comte (1798 - 1857) - filosof francez. S-a născut la Montpellier. Este considerat întemeietorul filosofiei pozitive, care cuprinde reguli generale cu privire la cunoaștere și metodologia cunoașterii în vederea asigurării unei discipline productive a inteligenței și a unei practici raționale. Descoperirea celor trei stadii de evoluție a spiritului uman, de la stadiul teologic, metafizic pînă la stadiul pozitiv, formează o direcție evolutivă a științei care să contribuie la progresul umanității și, în special, a celei sociologice, concepută ca stadiu pozitiv al structurilor și al dezvoltării sociale.

Karl Marx (1818-1883) - om politic, economist și filosof german. S-a născut la Trier. Principalul obiect al preocupărilor sale îl formează realitatea materială. Ideea de bază a filosofiei marxiste e întemeiată pe ceea ce este real, este rezultat al praxisului în două dimensiuni: ceea ce este transformarea naturii și ceea ce este transformarea relațiilor sociale.

Lumea, după Marx, este materială și se supune principiilor dialecticii. Opera lui Marx consideră drept factor determinant al lumii, factorul economic și cel al structurii sociale.

Karl Jaspers (1883-1969) - filosof german, considerat unul din fondatorii existențialismului. Filosofia sa reprezintă o încercare de a trata problema existenței cu mijloacele rațiunii, fără ajutorul mijloacelor gândirii obiective.

Martin Heidegger (1889-1976) - filosof german. S-a născut la Biedersteine. Filosofia lui abordează dintr-o perspectivă nouă străvechea problemă privind sensul ființei, bazându-se pe o ontologie a ființei specific umane. Opera sa este axată pe descrierea datelor experienței imediate, fără nici o abstractizare. Cu toate că a respins în concepțiile sale termenul de „existențialism”, el a influențat puternic orientarea în filosofie.

Jean-Paul Sartre (1905-1980) - filosof și romancier francez. Este considerat exponentul existențialismului ateu. Preocupările sale fundamentale țin de natura existenței umane și libertatea voinței. Ideea de bază a filosofiei sale este că existența precede esența.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Aristotel, *Politica*, București, 1924.
2. Constantin Albuț, *Sociologie juridică*, Iași, 1993.
3. N. Bagdasar, Virgil Bogdan, C. Narly, *Antologie filosofică*, Editura Uniunii Scriitorilor, Chișinău, 1986.
4. Valeriu Bujor, *Obșciaia teoria prava i gosudarstva*, Chișinău, 1995.
5. Ioan Ceterchi, Momcilo Luburici, *Teoria generală a Statului și dreptului*, București, 1983.
6. Ioan Ceterchi, I. Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*, București, 1993.
7. M. T. Cicero, *Despre îndatorii*, București, 1957.
8. M. T. Țițeron, *Dialoghi. O gosudarstve. O zakonah*, Moscova, 1966.
9. Valeriu Ciucă, *Sociologie juridică generală*, Iași, 1994.
10. *Dicționar de filosofie*, Chișinău, 1985.
11. Maria A. Dvoracec, Gheorghe Lupu, *Teoria generală a dreptului*, Iași, 1996.
12. Mircea Djuvara, *Teoria generală a dreptului*, Editura ALL, București, 1995.
13. Didier Julia, *Dicționar de filosofie*, București, 1996.
14. Giorgio Del Vecchio, *Lecții de filozofie juridică*, Editura Europa Nova, 1995.
15. Paul Al. Giorgescu, "*Conceptul și ideea dreptului în doctrina lui Stammler*", București, 1939.
16. G.W. F. Hegel, *Principiile filozofiei dreptului*, Editura IRI, București, 1996.
17. V. N. Hroponiuc, *Obșciaia teoria gosudarstva i prava*, Moscova, 1996.
18. Ioan Huma, *Introducere în studiul dreptului*, Iași, 1993.
19. Rudolf von Ihering, *Boriba za pravo*, Moscova, 1912.
20. *Istoriia politiceshii i pravovîh ucenii*, Moscova, 1991

21. Doru Silviu Luminosu, Vasile Popa, *Sociologie juridică*, Timișoara, 1995.
22. Gheorghe Lupu, Gheorghe Avornic, *Teoria generală a dreptului*, Chișinău, 1997.
23. K. Marx, F. Enghels, *Ideologia germană*, București, 1956.
24. *Mic dicționar de filozofie*, București, 1973.
25. Ch. de Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Vol. II, București, 1970.
26. Ch. de Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Vol. III, București, 1973.
27. Ch. de Montesquieu, *Scrisori persane. Caiete*, Chișinău, 1993.
28. V. S. Nerseseanț, *Filosofia prova*, Moscova, 1997.
29. Platon, *Statul*, București, 1935.
30. Platon, *Legile*, Editura IRI, București, 1995.
31. J.J. Rousseau, *Contractul social*, București, 1957.
32. I. Kant, *Critica rațiunii pure*, București, 1969.
33. I. Kant, *Scrieri moral-politice*, București, 1991.

Redactor: Dumitru Boicu

Tehnoredactare și machetare computerizată: Steluța Cipovenco

Tiparul executat sub comanda nr. 521. Tipografia "RECLAMA" S.A., str. Alexandru cel Bun nr. 111 Departamentul Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți.